

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

СЕНИШИН ОКСАНА СТЕПАНІВНА

УДК 338.43:330.35.01(477)

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 –
економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
МАЙОВЕЦЬ Євген Йосипович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри маркетингу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
МАРКІНА Ірина Анатоліївна,
Полтавська державна аграрна академія,
завідувач кафедри менеджменту;

доктор економічних наук, професор
МУЗИКА Павло Михайлович,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
завідувач кафедри економіки підприємства, інновацій та
дорадництва в АПК ім. І. В. Поповича;

доктор економічних наук, професор
ПОГРІЩУК Борис Васильович,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету,
директор, заслужений працівник освіти України, професор
кафедри економіки підприємств і корпорацій.

Захист відбудеться “28” квітня 2017 року об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “27” березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

проф. Майовець Є. Й.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Складний процес сучасного суспільно-економічного розвитку України за короткий час її незалежності перманентно супроводжується різноманітними зовнішніми та внутрішніми викликами, що епізодично проявляється в різних кризових ситуаціях як у політичному, так і в економічному житті країни. Гостра потреба в позитивних зрушеннях, у здобутті національної економічної та політичної самодостатності країни диктує необхідність пошуку принципово нових обґрунтованих підходів до нагального вирішення поставлених перед економікою країни завдань, передусім до здійснення конкретних, глибоко продуманих, ефективних, практичних кроків на шляху до утвердження України як рівноправного та невід'ємного елемента у світовій спільноті.

Забезпечення населення продовольством завжди вважалось пріоритетним завданням розвитку будь-якої держави. Всесвітні процеси інтеграції та глобалізації засвідчують, що будь-який ринок, у тім числі й продовольчий, характеризується нестабільністю та непередбачуваністю умов зростання і розвитку продовольчого комплексу, функціонування якого залежить від багатьох чинників зовнішнього середовища, які, на нашу думку, необхідно передбачати із обґрунтуванням тенденцій їхнього розвитку. Саме тому надзвичайно актуальним є дослідження соціально-економічного прогнозування як інструмента передбачення функціонування та розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Проблемам функціонування, стратегічного розвитку та прогностичній оцінці продовольчих ринків і продовольчого комплексу присвячені праці багатьох відомих учених-економістів, зокрема: В. Я. Амбросова, О. В. Березіна, В. С. Бондаря, П. П. Борщевського, О. Б. Бутнік-Сіверського, О. М. Варченко, А. Ф. Гончара, В. Д. Гончарова, А. О. Заїнчковського, М. В. Калінчика, В. Г. Кухти, Д. Крисанова, А. С. Лисецького, В. В. Лиськова, М. Й. Маліка, Л. О. Мармуль, Т. Л. Мостенської, П. М. Музики, М. Г. Оробчука, В. Осадчука, Б. Я. Панасюка, Б. Й. Пасхавера, Л. В. Погребняка, Б. В. Погріщука, П. Т. Саблука, М. П. Сичевського, О. П. Сологуб, Д. М. Стеценка, В. І. Топіхи, А. В. Фурси, Л. Г. Чернюк, О. В. Шибаніної тощо.

Серед вітчизняних науковців, що займалися проблемами розробки і прийняття управлінських рішень у галузі здійснення державної продовольчої політики, необхідно зазначити: П. П. Борщевського, П. І. Гайдуцького, Б. М. Данилишина, Л. Д. Дейнеку, Ю. П. Лебединського, О. Ю. Лебединську, Є. Й. Майовця, І. А. Маркіну, І. Р. Михасюка, В. Я. Месселя-Веселяка, О. Олійника, О. М. Онищенко, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. М. Трегобчука, В. В. Юрчишина, М. Д. Янків та ін. Зважаючи на величезну увагу до проблем вивчення соціально-економічного прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу у науковій літературі, єдиної думки щодо етимології продовольчого комплексу, його структурних складових, функціональних характеристик немає.

Автор представленої дисертаційної роботи переконаний у тому, що позитивним поштовхом, імпульсом до здійснення істотних прогресивних зрушень на сучасному етапі функціонування продовольчого комплексу України та АПК загалом слугуватиме такий перевірений світовим досвідом, важливий і дійовий засіб і важіль ринкового управління, як соціально-економічне прогнозування. Додатковою аргументацією щодо цього положення є дослідження зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку агропродовольчого комплексу та перспектив його застосування в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри менеджменту Львівського національного університету імені Івана Франка в межах реалізації прикладної держбюджетної теми “Управління структурно-інноваційними процесами в регіоні” (номер державної реєстрації 0112U005141), у рамках якої автором проведено дослідження теоретико-методологічних основ прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу та побудовано соціально-економічний прогноз перетворення України у конкурентоспроможну продовольчу державу.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення та розробка теоретико-методологічних та прикладних положень соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого комплексу та надання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку вітчизняного продовольчого комплексу з метою підтримки продовольчої безпеки держави.

Реалізація поставленої мети зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- поглибити понятійно-категоріальний апарат соціально-економічного прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу;
- охарактеризувати й систематизувати теоретичні положення щодо сутності та структури продовольчого комплексу;
- обґрунтувати місце соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу;
- проаналізувати особливості структури природно-ресурсного потенціалу розвитку продовольчого комплексу;
- визначити необхідність і можливість використання сучасної наукової методики соціально-економічного прогнозування в реальній практиці функціонування продовольчого комплексу України;
- здійснити детальний аналіз трендових методів прогнозування як інструменту формування оптимальної програми розвитку продовольчого комплексу України;
- провести соціально-економічну характеристику функціонування та розвитку вітчизняного продовольчого комплексу як основи побудови соціально-економічних прогнозів;
- надати аналітичну оцінку стану ринків продовольчої продукції рослинництва й тваринництва та рівня споживання продовольчих благ в Україні;
- на основі проведених розрахунків основних індикаторів продовольчої безпеки, беручи до уваги затверджену Кабінетом Міністрів України Методику визначення основних її індикаторів, визначити пріоритетне місце продовольчої безпеки у процесі формування системи національної безпеки України;
- дослідити соціальний розвиток села як умови досягнення продовольчої безпеки держави;
- узагальнити світовий досвід державного регулювання розвитку агропродовольчого комплексу та визначити перспективи його застосування в Україні;
- запропонувати низку рекомендацій щодо нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України, що полягають у впровадженні економічних, організаційних, інформаційних, фінансових та інших заходів;
- розробити пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках;

– на основі методики трендового аналізу здійснити соціально-економічний прогноз місця вітчизняного продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України у продовольчій продукції.

Об'єктом дослідження є функціонування та розвиток продовольчого комплексу України.

Предметом дослідження відповідно до поставленої мети та завдань є теоретико-методологічні та прикладні аспекти соціально-економічного прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є сучасні принципові положення науки соціально-економічного прогнозування та теоретико-прикладні засади розвитку вітчизняного продовольчого комплексу, наукові роботи та практичні дослідження як вітчизняних, так і закордонних вчених-економістів у цій сфері, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, періодичні видання, результати дослідно-аналітичних, академічних та прикладних розробок з проблем прогнозування розвитку продовольчого комплексу, а також нормативно-правові й статистичні матеріали, інформаційно-аналітичні дані мережі Інтернет та ЗМІ.

Для реалізації визначених у дисертаційній роботі мети та завдань використано комплекс прийомів та методів наукового пізнання. А саме, за допомогою діалектичного методу пізнання економічних явищ, з'ясовано сутність ключових понять дослідження; порівняльний метод – використано для зіставлення показників, які визначають рівень розвитку вітчизняних ринків продовольчих товарів; економіко-статистичний метод – дав змогу дослідити стан і тенденції розвитку основних ринків продовольчої продукції України, визначити головні проблеми та перешкоди для їхнього розвитку; використання методу графічної інтерпретації дало можливість наочно відобразити оброблені статистичні дані, пов'язані з процесами функціонування та розвитку вітчизняного продовольчого комплексу у вигляді рисунків, діаграм, схем тощо; комплексна методика визначення індикаторів достатності споживання основних продовольчих продуктів населенням України (методика продовольчої безпеки) – застосована при розрахунку співвідношення між фактичними та раціональними нормами споживання продовольства; метод трендового аналізу – дав можливість розрахувати прогнозні значення обсягів виробництва та споживання вітчизняної продовольчої продукції як тваринного, так і рослинного походження та в результаті визначити показники рівня самозабезпеченості основними видами вітчизняного продовольства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному вирішенні важливої науково-прикладної проблеми, пов'язаної із соціально-економічним прогнозуванням розвитку продовольчого комплексу України, та наданні й обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках та побудові соціально-економічного прогнозу перетворення України у продовольчу наддержаву.

До найважливіших наукових результатів дисертації, що становлять наукову новизну, віднесемо такі:

вперше:

- обґрунтовано визначення продовольчого комплексу як трьохкомпонентної еколого-соціо-економічної системи через призму дослідження стратегії сталого

розвитку, що дало можливість автору розглянути ПК не лише як економічну підсистему взаємозалежних сфер, галузей та виробництв, спрямованих на задоволення суспільних потреб населення продуктами харчування рослинного і тваринного походження в необхідному асортименті та належної якості за умов ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, але й як соціальну складову, в основі чого знаходиться людина як основа суспільного розвитку, її життя та довголіття та як екологічну підсистему, що забезпечує умови для виробництва якісної органічної продовольчої продукції;

- визначено структуру механізму розвитку продовольчого комплексу як сукупність інтегрованих взаємозв'язків між його функціональними елементами – державою із конкретними засобами та важелями впливу, виробниками, споживачами продовольства, суб'єктами ринкової інфраструктури, центрами міжнародної торгівлі, соціально-економічним прогнозуванням і програмуванням та процесами саморегулювання та саморозвитку, що дало змогу визначити роль, місце і значення соціально-економічного прогнозування у структурі механізму розвитку вітчизняного ПК, оскільки останній визначає стратегію розвитку та регіональні програми розвитку вітчизняного продовольчого комплексу;

- здійснено соціально-економічний прогноз розвитку продовольчого комплексу шляхом застосування у прикладному дослідженні трендової методики для окреслення прогнозних значень обсягів виробництва та споживання продовольчих товарів, що уможливило визначити рівень самозабезпеченості цими товарами на вітчизняному продовольчому ринку.

Удосконалено:

- концептуальний підхід до розгляду продовольчого комплексу як складової агропродовольчого комплексу, який, своєю чергою, є частиною агропромислового комплексу, що дозволило автору визначити його характерні ознаки: міжгалузевий характер взаємодії; наявність основної (провідної) та неосновних (забезпечуючих) галузей; відтворювальний принцип та критерій участі у створенні кінцевого продукту (продовольства); складність визначення функціонального ядра комплексу; формування комплексу на території держави, а його окремих підкомплексів – на території окремих регіонів;

- теоретичні положення трактування економічної природи дефініції “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу”, що тлумачиться автором як системне науково обґрунтоване передбачення процесів виробництва, заготівлі, складування, транспортування, зберігання та реалізації продовольчої продукції; зміни попиту та пропозиції, ринкових цін на продовольство шляхом вивчення існуючих причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей розвитку продовольчих ринків, їх інфраструктурної складової та нормативно-правового забезпечення розвитку продовольчого комплексу загалом. Це допомогло удосконалити понятійно-категоріальний апарат наук соціально-економічного прогнозування та управління розвитком продовольчого комплексу.

- теоретико-методологічний підхід до розгляду продовольчого комплексу з позиції системного підходу як регульованої економічної системи, що складається з трьох взаємозв'язаних складових: організаційно-економічного механізму, процесів виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продовольчої продукції та продовольчого ринку. Входами у комплексній схематичній моделі продовольчого комплексу як економічної регульованої системи слугують грошові потоки попиту як кінцевих, так і проміжних споживачів на продовольчі товари, які можна об'єднати в

товарні групи; виходами – сукупна пропозиція сільськогосподарських підприємств, підприємств переробної та харчової промисловості, а також особистих підсобних господарств населення у вигляді безпосередньо сільськогосподарської продукції і товарної продукції харчової промисловості. Це дало можливість виділити особливості функціонування та розвитку сучасного продовольчого комплексу;

- інструментарій оцінки стану продовольчої безпеки, особливістю якої є розрахунок таких показників як: добова енергетична цінність раціону людини; забезпечення раціону людини основними видами продуктів; достатність запасів зерна у державних ресурсах; економічна доступність продуктів харчування; диференціація вартості харчування за соціальними групами; ємність внутрішнього ринку окремих продовольчих продуктів та продовольча незалежність за окремим продуктом продовольства, що дало змогу визначити та обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку продовольчого комплексу у контексті забезпечення продовольчої безпеки України;

- наукові положення у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках за головними напрямками: розширення товарної структури експорту продовольчої продукції; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку агропродовольчої продукції; гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську та агропродовольчу продукцію згідно зі стандартами ЄС; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції, що поглибило управлінський інструментарій, збагатило методологічні підходи до дослідження процесів соціально-економічного прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Одержали подальший розвиток:

- теоретико-методологічний підхід до структуризації прогнозів розвитку продовольчого комплексу, до якого зачислено блоки: ресурсний (базові прогнози); блок економічних прогнозів (соціально-економічні прогнози); блоки соціальних прогнозів та зовнішньоекономічних прогнозів щодо розвитку продовольчого комплексу загалом, що сприяло визначенню їхнього взаємовпливу і взаємозв'язку;

- концептуальний підхід до розгляду продовольчого природно-ресурсного потенціалу як складової продовольчого комплексу загалом та частини природно-ресурсного потенціалу, що певною мірою є відтворювальною здатністю земельних, водних, лісових та інших видів природних ресурсів та джерел їх утворення виробляти прямо чи опосередковано продукцію продовольчого комплексу. Дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків ресурсів докільця у процесі виробництва продовольчої продукції, створило умови для з'ясування того, що саме земельні ресурси є інтегруючим, проте не єдиним видом агропродовольчих ресурсів, який сприяє виробництву продовольчої продукції;

- практичний інструментарій застосування світового досвіду державної підтримки розвитку продовольчого комплексу окремих країн світу через реалізацію конкретних заходів, зокрема: спрямування вітчизняних бюджетних фінансових ресурсів на закупівлю надлишків сільськогосподарської та продовольчої продукції у фермерів з метою утримання закупівельних цін і гарантування дохідності виробників продукції сільського господарства (досвід США); запровадження системи стимулювання експорту українських продуктів харчування шляхом товарного кредитування під гарантії експортно-кредитних агентств (досвід США, Японії, Німеччини) тощо;

- пріоритетні напрями розвитку вітчизняного продовольчого комплексу у контексті забезпечення належного рівня продовольчої безпеки України через: забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання; захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках; забезпечення цільового спрямування коштів від продажу сільгосппродукції на розвиток продовольчого комплексу економіки; підвищення якості продуктів харчування та їхньої відповідності міжнародним стандартам; реформування земельних відносин і перебудови всієї системи організації агропродовольчого виробництва, що сприятиме запровадження складових стратегії агропродовольчого протекціонізму;

- закономірності та тенденції розвитку органічного землеробства як інструменту підтримки та забезпечення продовольчої безпеки держави, що дало можливість автору з використанням методики SWOT-аналізу виявити екологічний, соціальний та економічний ефекти від застосування цього виду землеробства та сприяло побудові стратегії його функціонування;

- методичні підходи до аналізу показників використання експортного потенціалу продовольчого комплексу України на рівні держави, до яких зачислено: географічну та товарну структуру експорту; темпи росту та приросту експорту; рівень експортної орієнтації; експорт на одну особу; експортну квоту; індекс внутрішньогалузевої торгівлі; коефіцієнт покриття експортом імпорту; індекс “умови торгівлі”; індекс концентрації експорту (індекс Хіршмана), що дало можливість розробити рекомендації щодо нарощування цього потенціалу.

Теоретичне та практичне значення роботи. Теоретичне значення основних результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що визначено теоретичний зміст понять “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу”, “продовольчий комплекс”; показано структурно-функціональне місце, роль і значення соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку продовольчого комплексу; удосконалено інструментарій оцінки стану економічної безпеки держави через призму методики визначення її основних індикаторів тощо. Теоретичні здобутки наукового дослідження впроваджені у навчальний процес на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема у процесі викладання дисциплін “Соціально-економічне прогнозування”, “Економічна діагностика”, “Організація і планування діяльності підприємства”, “Економічний механізм діяльності організації” (довідка № 4818-Н від 23.10.2015 р.).

Авторські розробки знайшли практичне застосування у діяльності ПрАТ “Компанія Ензим” (довідка № 2692 від 17.11.2015 р.), ТзОВ “Агро Л В Лімітед” (довідка № 3725 від 17.09.2015 р.) та ТзОВ “Торгова мережа “Барвінок” (довідка № 410 від 23.11.2015 р.).

Результати здійсненого соціально-економічного прогнозу місця вітчизняного продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України продуктами харчування шляхом застосування методики екстраполяції трендів використовуються спеціалістами Департаменту економічної політики Львівської міської ради та Департаменту економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської обласної державної адміністрації при складанні планової документації та розробці важливих стратегічно-орієнтованих планів та програм, спрямованих на забезпечення сталого розвитку регіонального агропромислового комплексу (довідка № 23-вих-589 від 14.08.2015 р. та довідка № 1-44-4870 від 04.12.2015 р.).

Рекомендації дисертанта у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках використовують спеціалісти Управління економічної політики Львівської обласної ради при розробці Стратегії розвитку Львівщини до 2017 року, а також щорічної Програми соціально-економічного розвитку Львівської області (довідка № 1-78-1981 від 07.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого комплексу України. Усі наукові результати, що викладені в дисертації та винесені на захист, одержано автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження обговорені та отримали схвальні відгуки на: X Міжнародній науково-практичній конференції “Аналіз та прогнозування трансформаційних процесів в економіці сучасного світу: проблеми та перспективи” (Київ, 2012), XI Міжнародній науково-практичній конференції “Економічний дисбаланс країни: проблеми та шляхи вирішення” (Львів, 2012), III Міжнародному форумі-конференції “Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід” (Львів, 2012), VIII Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми і перспективи розвитку економічних наук в XXI столітті” (Росія, м. Москва, 2012), I Міжнародній науково-практичній конференції “Сталий розвиток підприємств, регіонів, країн” (Дніпропетровськ, 2012), II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 2013), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток економічних наук в XXI столітті” (Росія, м. Москва, 2013), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Управлінські інновації: теорія та практика” (Тернопіль, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості” (Дніпропетровськ, 2014), X науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників “Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні” (Львів, 2014), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції “Формування ефективних фінансових механізмів державного управління економікою України: теорія та практика” (Донецьк, 2014), XIV Міжнародній науковій конференції “Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем” (Львів, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції “Ефективне управління економікою: процеси, явища, ризики” (Черкаси, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів” (Київ, 2014), V Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми сучасної економіки” (Донецьк, 2014), науково-практичній конференції “Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку” (Львів, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції “Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації” (Миколаїв, 2014), науково-практичній конференції “Перспективи розвитку національної економіки” (Львів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації” (Львів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток національної економіки: теорія і практика” (Івано-Франківськ, 2015).

Публікації. Основні положення наукового дослідження опубліковано дисертантом у 62 наукових працях загальним обсягом 63,7 друк. арк., з них: 1 одноосібна монографія; 1 монографія у співавторстві; 6 розділів у 4-х колективних монографіях; 30 статей, 21 з яких – у вітчизняних фахових наукових виданнях, 7 – в іноземних виданнях та 2 – в фахових наукових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз; 1 підручник у співавторстві та 1 навчальний посібник у співавторстві (з грифами МОН України); 22 тез доповідей.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація містить перелік умовних скорочень, вступ, п'ять розділів, висновки, список використаної літератури та додатки. Повний обсяг роботи – 531 сторінка, обсяг основного тексту становить 425 сторінок та містить 98 таблиць, 71 рисуноків і 114 формул. Список використаної літератури включає 364 найменування, розміщений на 40-ка сторінках. Дисертаційна робота містить також 15 додатків, що подано на 29-ти сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну одержаних результатів та їхнє практичне значення, відображено апробацію результатів дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи **“Теоретико-методологічні засади дослідження продовольчого комплексу України”** досліджено сутність та структурно-функціональну характеристику продовольчого комплексу, з'ясовано місце соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу, розкрито особливості структури природно-ресурсного потенціалу розвитку продовольчого комплексу.

У зв'язку зі неоднозначністю наукових підходів до трактування поняття “продовольчий комплекс”, запропоновано власне визначення цієї дефініції. ПК розглянуто автором як трьохкомпонентну еколого-соціо-економічну систему через призму дослідження стратегії сталого розвитку, що дозволило розглянути його не лише як економічну підсистему взаємозалежних сфер, галузей та виробництв, спрямованих на задоволення суспільних потреб населення продуктами харчування рослинного і тваринного походження в необхідному асортименті та належної якості за умов ефективного використання природно-ресурсного потенціалу; але й як соціальну складову, в основі чого знаходиться людина як основа суспільного розвитку та як екологічну підсистему, що забезпечує умови для виробництва якісної органічної продовольчої продукції.

Автором розглянуто продовольчий комплекс із позиції системного підходу, де запропоновано окреслити його як регульовану економічну систему, що складається з трьох взаємозв'язаних складових: організаційно-економічного механізму, процесів виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продовольчої продукції та продовольчого ринку, узагальнену модель якого зображено на рис. 1. Зазначено, що входами у комплексній схематичній моделі продовольчого комплексу як економічної регульованої системи, є грошові потоки попиту як кінцевих, так і проміжних споживачів на продовольчі товари, які можна об'єднати в товарні групи. Виходами слугує сукупна пропозиція сільськогосподарських підприємств, підприємств переробної та харчової промисловості, а також особистих підсобних господарств населення у вигляді сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Це

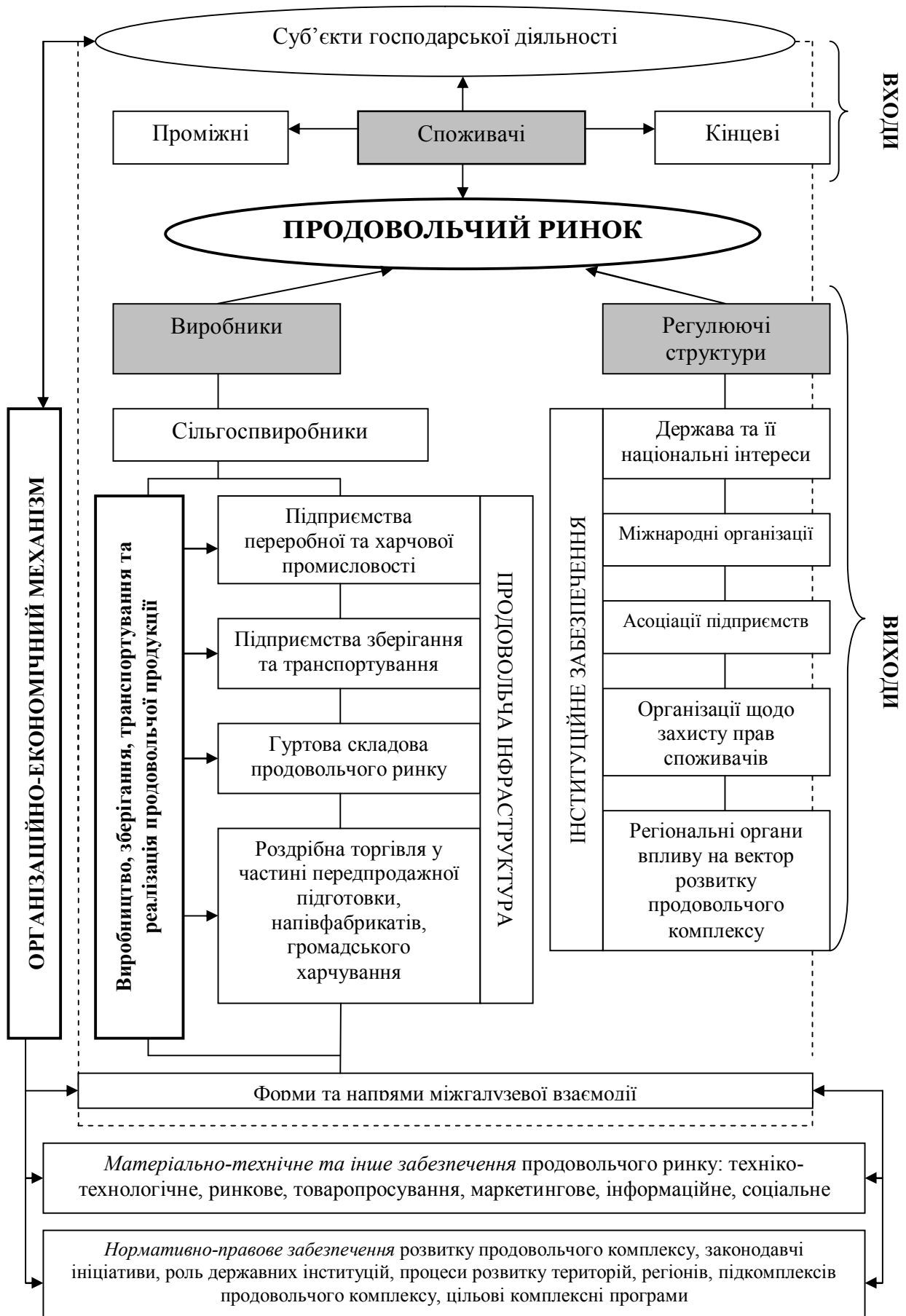


Рис. 1. Концепційна схема продовольчого комплексу як економічної регульованої системи [розроблено автором]

дало змогу виділити особливості сучасного розвитку продовольчого комплексу, до яких зачислено: виявлено тісніший зв'язок продовольчого комплексу із сільським господарством; визначено, що стабільність забезпечення населення продовольством залежить не тільки від кількості виробленої сільськогосподарської продукції, а й від умов зберігання цієї продукції, своєчасної її переробки та реалізації; обґрунтовано, що стійкість задоволення потреб населення в продуктах харчування неможливо забезпечити у довго- і середньостроковій перспективі за рахунок резервних фондів продовольства; показано вищу значущість стійкості виробництва продовольчих товарів за непродовольчі товари народного споживання.

Удосконалено концептуальний підхід до розгляду продовольчого комплексу як складової агропродовольчого комплексу, який своєю чергою є частиною агропромислового комплексу, що дало змогу автору визначити його характерні ознаки: міжгалузевий характер взаємодії; наявність основної та забезпечуючих галузей; відтворювальний принцип та критерій участі у створенні кінцевого продукту (продовольства); складність визначення функціонального ядра комплексу; формуванням комплексу на території держави, а його окремих підкомплексів – на території окремих регіонів.

Запропоновано автором структуру механізму розвитку продовольчого комплексу на основі структурно-функціонального аналізу його складових, яку розглянуто як систему інтегрованих взаємозв'язків між функціональними елементами продовольчого комплексу: державним регулюванням, що за допомогою економічних, адміністративних, правових та інших методів і важелів впливу спрямовує діяльність суб'єктів продовольчого комплексу у напрямках розвитку продовольчих ринків та забезпечує досягнення належного рівня продовольчої безпеки країни; соціально-економічним прогнозування та програмуванням; регулюванням з боку споживачів продовольчих товарів; регулювання з боку суб'єктів інфраструктури продовольчого ринку; регулюванням з боку світового ринку продовольства, що передбачає спрямування розвитку продовольчого комплексу у напрямі міжнародної торгівлі, нарощування обсягів експортного потенціалу, міжнародної інтеграції під впливом глобалізації; саморегулюванням та саморозвитком тощо (рис. 2). Такий підхід до вищезазначеного дав можливість визначити місце, роль і значення соціально-економічного прогнозування у структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Обґрунтовано трьохаспектний характер поняття “соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу”, а саме поєднання у його структурі трьох складових: соціально-економічної, політико-економічної та превентивної. Перша компонентна складова спрямована на побудову соціально-економічного прогнозу держави щодо процесів забезпечення громадян основними продуктами харчування відповідно до прийнятих стандартів і норм. Політико-економічна складова є прогностичною здатністю держави організувати постачання населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва. Остання ж передбачає готовність держави запобігати порушенням у системі забезпечення країни або окремих її регіонів продуктами харчування за стихійних випадків або інших надзвичайних ситуацій.

Зважаючи на поліфункціональну структуру механізму розвитку продовольчого комплексу, автором розроблено схематичне зображення структурного розрізу прогнозів розвитку такого комплексу (рис. 3), до якого зачисляють такі блоки:

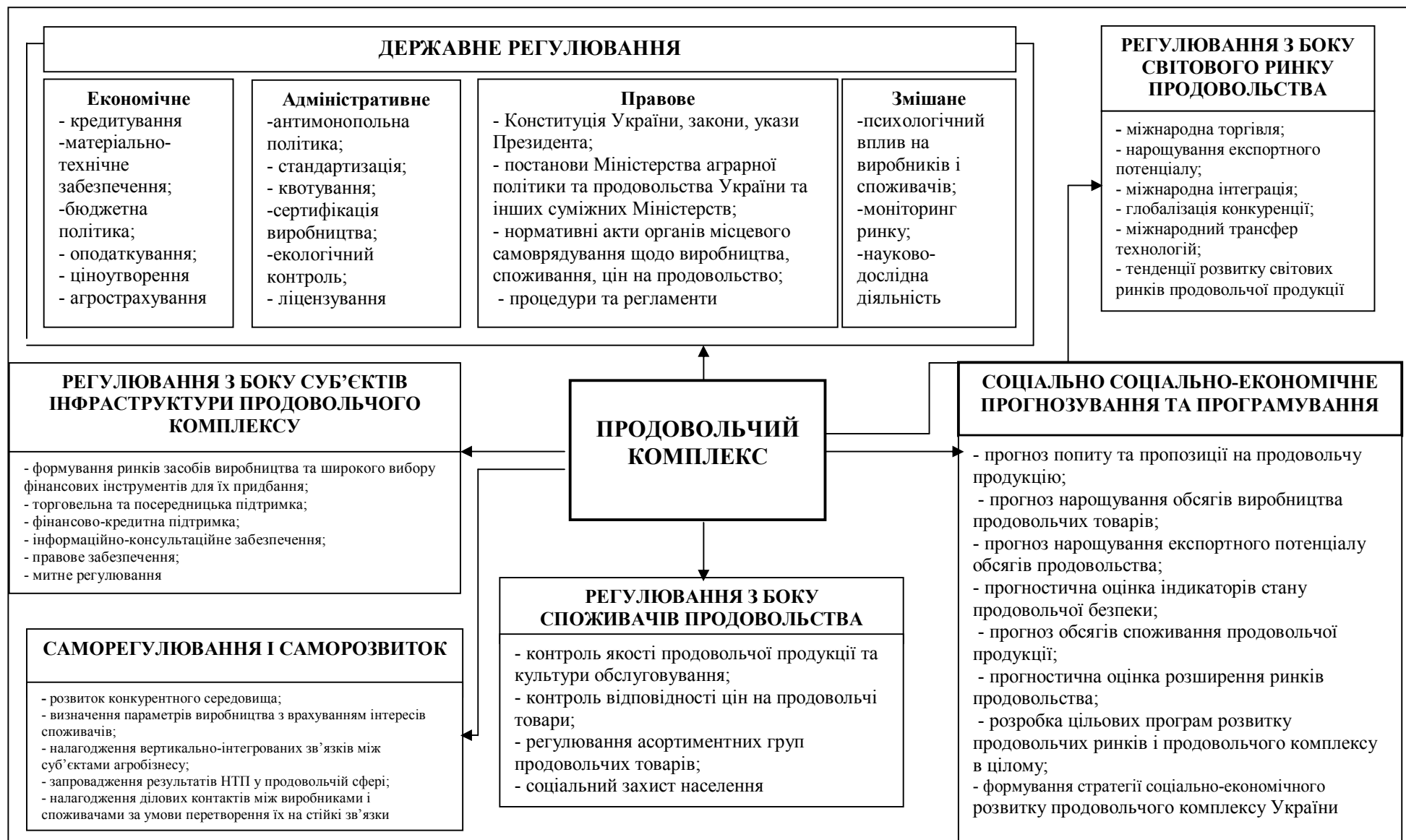


Рис. 2. Функціональна структура механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу
[розроблено автором]

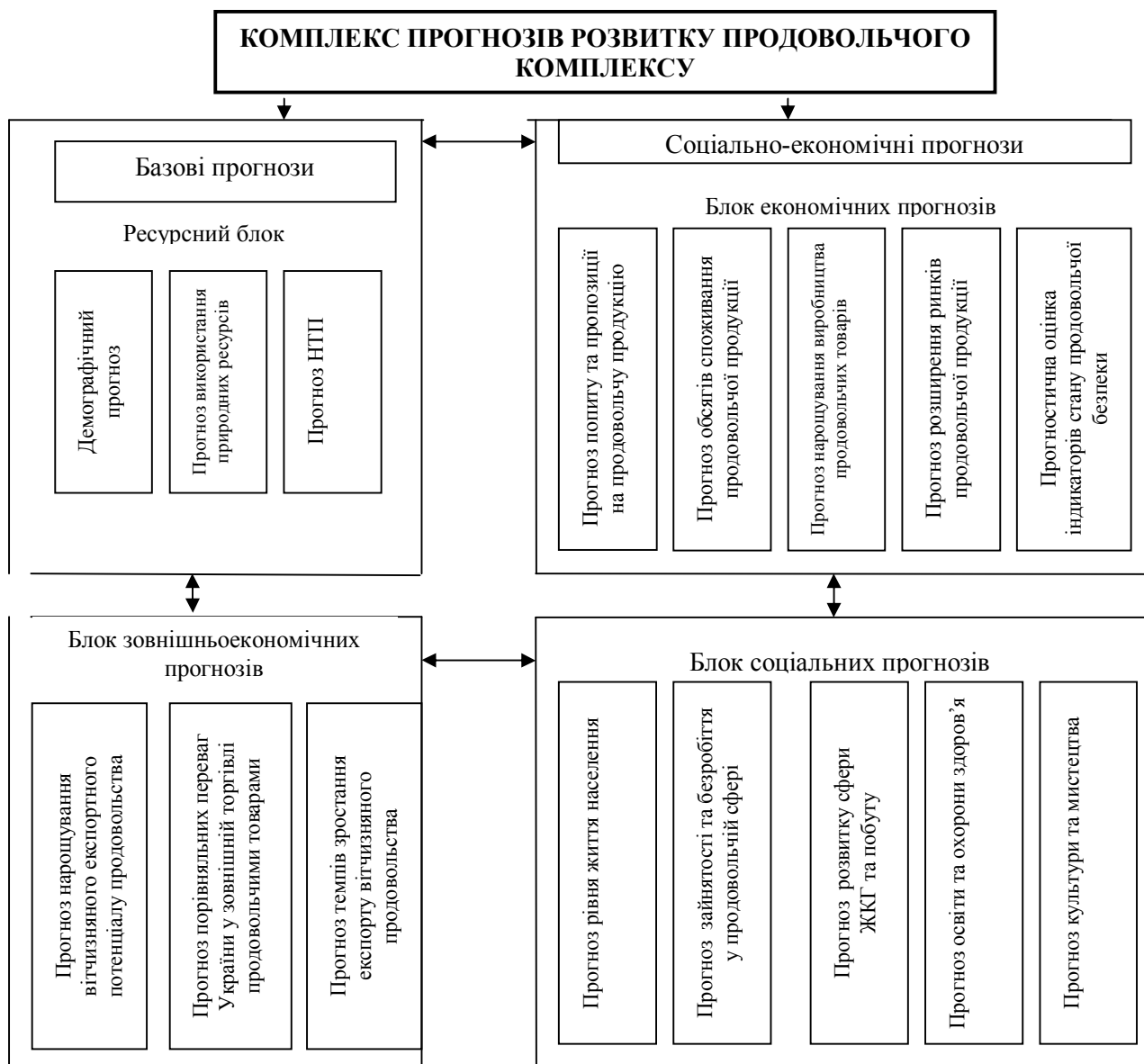


Рис. 3. Структурний розріз прогнозів розвитку вітчизняного продовольчого комплексу [розроблено автором]

ресурсний; блок економічних прогнозів; блоки соціальних прогнозів та зовнішньоекономічних прогнозів щодо розвитку продовольчого комплексу загалом. Також визначено їхній взаємовплив і взаємозв'язок.

Автором розглянуто природно-ресурсний потенціал як складову продовольчого комплексу загалом. Продовольчий природно-ресурсний потенціал, як складова частина природно-ресурсного потенціалу, певною мірою є відтворювальною здатністю земельних, водних, лісових та інших видів природних ресурсів та джерел їх утворення виробляти прямо чи опосередковано продукцію продовольчого комплексу. Досліджуючи причинно-наслідкові взаємозв'язки ресурсів доквілля у процесі виробництва продовольчої продукції, з'ясовано, що саме земельні ресурси є інтегруючим, проте не єдиним видом агропродовольчих ресурсів, який виробляє продовольчу продукцію.

Другий розділ дисертації **“Методологія соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого комплексу України”** присвячений

соціально-економічному прогнозуванню як інструменту дослідження продовольчих потреб, а саме детальній характеристиці його методології дослідження.

У реферованому розділі автором зазначено, що термін “прогнозування” також стоїть в одному топонімичному ряді із таким поняттям, як планомірність; характерні ознаки планомірності – відповідність, узгодженість, координація, цілеспрямованість певних дій – більшою мірою є об’єктивними за своєю суттю, тоді як прогнозування відображає суб’єктивну практичну реалізацію цієї планомірності, і за своєю природою є суб’єктивно свідомою, цілеспрямованою діяльністю людини.

Головними елементами системи прогнозування розвитку продовольчого комплексу, зважаючи на різні думки вчених, є: парадигма, закони, принципи, категорії, поняття, терміни, об’єкти, ретроспективні вихідні дані, політика прогнозування, моделі та методи прогнозування тощо. Важливим елементом системи соціально-економічного прогнозування є розгляд її видів та їхнє групування за різними класифікаційними ознаками.

Автором обґрунтовано, що соціально-економічне прогнозування є важливою сполучною ланкою між теорією та практикою в усіх сферах життя суспільства, що дозволило виокремити дві площини його конкретизації: власне передбачаючу (дескриптивну, описову) та передбачаючу (прескриптивну, наказову). Подано детальний опис цих площин через призму структурних складових елементів системи прогнозування.

У реферованому розділі наголошено, що важливим елементом системи соціально-економічного прогнозування є розгляд прогнозів та їхнє групування за різними класифікаційними ознаками. В основу цієї класифікації покладено такі критерії, як масштаб прогнозування, час попередження, характер об’єкта прогнозування, функціональна ознака, ступінь визначеності досліджуваних параметрів та ін. Детальний аналіз видів прогнозів дав можливість автору доповнити її такими класифікаційними ознаками як ступінь інформаційної забезпеченості та структурно-функціональна характеристика об’єктів прогнозування (табл. 1).

Здійснивши детальний аналіз методів прогнозування, визначено, що залежно від типу необхідної вихідної інформації і достовірності результатів, методи прогнозування поділяють на експертні та фактографічні. Вищевказану класифікацію дисертантом доповнено змішаними методами прогнозування, які поєднують у собі частково ознаки як експертних, так і фактографічних методів. Автором зазначено, що методи прогнозування слід поділяти на експертні, фактографічні та змішані (запропоновано до цієї групи зачислити методи аналізу ієрархій, Fuzzy-технології та барометричні методи).

Детальний аналіз методології соціально-економічного прогнозування через призму дослідження не лише конкретних її методів, принципів, законів розвитку та інших елементів, але й на основі вивчення проблем щодо рівня використання природно-ресурсного потенціалу продовольчого комплексу та його основних показників у системі агропромислового виробництва (рис. 4), дозволило автору зробити такі висновки.

По-перше, рівень розвитку сучасного продовольчого комплексу залежить від рівня його функціонування (основних показників ефективності його розвитку). По-друге, важливим елементом функціонування продовольчого комплексу є підтримка рівня його продовольчої безпеки, що забезпечується основними її індикаторами. По-третє, його розвиток також тісно пов’язаний з ефективним використанням природно-

Класифікація прогнозів

Критерії	Види прогнозів
За масштабом прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> - Міжнародний; - Макроекономічний (національний, народногосподарський); - Структурний (міжгалузевий і міжрегіональний); - Прогнози розвитку народногосподарських комплексів (паливно-енергетичного, агропромислового, інвестиційного, виробничої інфраструктури, сфери обслуговування населення); - Прогнози галузеві й регіональні; - Прогнози первинних ланок народногосподарської системи (підприємств, виробничих об'єднань, окремих виробничих продуктів тощо)
За часом попередження	<ul style="list-style-type: none"> - Оперативні; - Короткотермінові; - Середньотермінові; - Довготермінові; - Далекотермінові
За характером об'єкта прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> - Розвитку виробничих відносин; - Соціально-економічних передумов і наслідків глобалізації; - Динаміки народного господарства (його темпів, чинників і структури); - Відтворення трудових ресурсів; - Зайнятості, підготовки і перепідготовки кадрів; - Економічного використання природних ресурсів; - Відтворення основних фондів і капітальних вкладень; - Рівня життя населення; - Фінансових відносин, доходів і цін; - Зовнішніх економічних зв'язків тощо
За функціональною ознакою	<ul style="list-style-type: none"> - Пошуковий; - Нормативний
За ступенем визначеності досліджуваних параметрів	<ul style="list-style-type: none"> - Детерміновані; - Стохастичні; - Змішані
За призначенням	<ul style="list-style-type: none"> - Рекомендовані; - Обов'язкові для виконання
За ступенем складності об'єкта прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> - Надпрості; - Прості; - Складні; - Надскладні
За критерієм кількісної оцінки результатів дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - Інтервальні; - Точкові
За ступенем інформаційної забезпеченості*	<ul style="list-style-type: none"> - Прогноз, повністю забезпечений кількісною інформацією; - Прогноз з частковим забезпеченням кількісною інформацією; - Прогноз з якісною ретроспективною інформацією; - Прогноз з відсутньою ретроспективною інформацією
За структурно-функціональною характеристикою**	<ul style="list-style-type: none"> - Базові прогнози (демографічний прогноз, прогноз використання природних ресурсів, прогноз НТП); - Соціально-економічні прогнози; - Зовнішньоекономічні прогнози; - Соціальні прогнози

*,** Критерії класифікації прогнозів запропоновано автором



Рис. 4. **Методологія дослідження розвитку продовольчого комплексу**
[розроблено автором]

ресурсного потенціалу (розрахунок показників продовольчої ефективності його використання та відтворення). Взаємозв'язок вищезазначених інструментів дозволив автору об'єднати їх у системну методологію дослідження вітчизняного продовольчого комплексу, на основі чого здійснюється розробка прогнозу його функціонування та розвитку.

У третьому розділі дисертаційної роботи **“Соціально-економічна оцінка функціонування та розвитку продовольчого комплексу як основа побудови соціально-економічних прогнозів”** розглянуто продовольчий комплекс України у системі агропромислового виробництва, здійснено аналіз вітчизняних продовольчих ринків рослинницької та тваринницької продукції.

З огляду на це, визначено, що сучасне функціонування продовольчого комплексу та розвиток вітчизняного продовольчого ринку пов'язані з існуванням продовольчої проблеми, алгоритм вирішення якої слід розглядати у чотирьох площинах: зростання чисельності населення як чинника підвищення попиту на продовольство; використання і збереження землі як головного природного джерела, що забезпечує потреби людства у продовольстві; тенденції і темпи збільшення виробництва продовольства загалом і на душу населення зокрема; аграрна наука як головний чинник забезпечення зростання продовольчих ресурсів планети.

Виконаний аналіз споживання харчових продуктів населенням України на 1 особу за 2013–2014 рр. (табл. 2) засвідчує, що з окремих видів продукції не досягнуто обсягів виробництва, які б забезпечили фізіологічні норми харчування населення.

**Споживання харчових продуктів на 1 особу населенням України
у 2013-2014 рр., кг***

Вид продовольства	Рівень споживання на 1 особу на рік, кг					% до нормативу	
	Норматив МОЗ	Факт		+/- до нормативу		2013	2014
		2013	2014	2013	2014		
Хліб та хлібопродукти	101,0	108,4	108,5	+ 7,4	+ 7,5	107,3	107,4
М'ясо та м'ясопродукти	80,0	56,1	54,1	- 23,9	- 25,9	70,1	67,6
Молоко та молочні продукти	380,0	220,9	222,8	- 159,1	- 157,2	58,1	58,6
Риба та рибні продукти	20,0	14,6	11,1	- 5,4	- 8,9	73,0	55,5
Картопля	124,0	135,4	141,0	+ 11,4	+ 17,0	109,2	113,7
Овочі та баштанні культури	161,0	163,3	163,2	+ 2,3	+ 2,2	101,4	101,4
Плоди, ягоди та виноград	90,0	56,3	52,3	- 33,7	- 37,7	62,6	58,1
Олія	13,0	13,3	13,1	+ 0,3	+ 0,1	102,3	100,8
Цукор	38,0	37,1	36,3	- 0,9	- 1,7	97,6	95,5

*Примітка: Таблицю складено на основі даних статистичного збірника "Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України" за 2014 рік.

Визначено, що аграрне виробництво країни забезпечує існуючу потребу у хлібі та хлібопродуктах, картоплі, олії, цукрі, овочах та баштанних культурах. У зв'язку з цим споживання м'яса та м'ясопродуктів становить упродовж 2013–2014 рр. 70,1 % та 67,6 % відповідно до норми, молока та молочних продуктів – на рівні 58,1 % та 58,6 %, риби та рибних продуктів – на рівні 73 % та 55,5 %, плодів, ягід та винограду – на рівні 62,6 % та 58,1 %. З виробництва молока, м'яса і плодово-ягідної продукції Україна стоїть на межі продовольчої небезпеки. Хоча наголосимо, що проблема незбалансованого продовольчого кошика є все ж таки більше соціальною, ніж аграрною: значна частина населення не має змоги купити необхідні продукти через низький рівень доходів.

Аналіз показників обсягів виробництва харчової продукції за 2014 р. (табл. 3) засвідчив, що тільки для задоволення населення продуктами харчування на рівні медичних норм споживання Україні необхідно найближчим часом збільшити виробництво продовольчої продукції, зокрема: м'яса і м'ясопродуктів – на 1,34 млн т; молока і молокопродуктів – на 6,27 млн т; риби та рибопродуктів – на 0,53 млн т; плодів, ягід та винограду – майже на 1,66 млн т.

Для визначення ефективності функціонування продовольчого комплексу у системі агропромислового виробництва та споживання, розраховано такі показники: коефіцієнт продовольчого забезпечення населення за видами сільськогосподарської продукції, рівень самозабезпеченості країни, рівень залежності держави від імпорتنих закупівель продовольства певного виду та збалансованість попиту і пропозиції певного виду продовольчої продукції. За результатами обчислень з'ясовано, що найвищий рівень продовольчого забезпечення досягнуто у таких товарних групах, як хлібні продукти та картопля; дещо нижчий рівень цього показника мали овочі та

баштанні, цукор та олія, а найнижчий – стосовно плодів, ягід та винограду, молока та молочних продуктів, м'яса та м'ясопродуктів, риби та рибопродуктів тощо.

Таблиця 3

Виробництво харчових продуктів в Україні у 2014 р., млн т*

Показник	Потреба (медичні норми)	Фактичне виробництво у 2014 р.	Споживання у 2014 р.	Виробництво щодо потреби
Хліб та хлібопродукти	4,60	5,00	4,67	+ 0,4
М'ясо та м'ясопродукти	3,70	2,36	2,33	- 1,34
Молоко та молочні продукти	17,40	11,13	9,58	- 6,27
Риба та рибні продукти	0,90	0,37	0,48	- 0,53
Картопля	5,70	22,69	6,06	+ 16,99
Овочі та баштанні культури	7,40	10,32	7,02	+ 2,92
Плоди, ягоди та виноград	4,10	2,44	2,25	- 1,66
Олія	0,60	4,93	0,56	+ 4,33
Цукор	1,70	2,05	1,56	+ 0,35

* Примітка: Таблицю складено на основі даних статистичного збірника “Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України” за 2014 рік.

У реферованому розділі автором визначено показники рівня самозабезпеченості населення України основними видами агропродовольчої продукції у 2000–2014 рр., що зображено у таблиці 4. Зроблено висновок, що найвищий показник рівня самозабезпеченості досягнутий щодо олії, зерна та зернопродуктів та картоплі протягом усього зазначеного періоду 2000–2014 рр.; натомість найнижчий – щодо плодів, ягід та винограду; а також м'яса та м'ясопродуктів і молока та молочних продуктів.

Таблиця 4

Динаміка рівня самозабезпечення населення України основними видами агропродовольчої продукції у 2000–2014 рр., % [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Рік									2014 р. щодо 2000 р.
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
М'ясо та м'ясопродукти	103,23	86,61	81,45	83,71	86,37	91,66	89,18	93,69	101,51	-1,72
Молоко та молочні продукти	129,31	129,07	118,92	118,71	118,79	118,40	116,14	114,31	116,20	-13,11
Яйця	107,86	116,38	123,82	127,29	128,42	131,91	136,30	139,36	146,70	38,84
Зерно та зернові продукти	315,68	490,53	759,01	670,96	576,84	843,19	694,66	958,51	1026,01	710,33
Картопля	297,87	304,76	320,46	321,03	316,28	380,78	363,62	143,56	390,91	93,04
Овочі та баштанні культури	123,85	134,31	142,08	142,21	134,83	141,96	145,13	143,56	147,07	23,22
Плоди, ягоди та виноград	136,62	121,89	95,47	99,33	97,78	100,54	101,36	112,15	108,27	-28,35
Цукор	118,68	119,16	83,08	73,07	105,93	147,10	125,10	74,91	131,69	13,01
Олія	302,39	226,30	283,29	407,74	456,03	522,88	688,16	614,57	878,07	575,68

Також розраховано коефіцієнти рівня залежності вітчизняного внутрішнього ринку агропродовольчої продукції від імпорту упродовж 2000–2014 рр. (табл. 5) засвідчують значну залежність агропродовольчого ринку України у 2011–2014 рр. від імпорту олії, плодів, ягід та винограду; м'яса та м'ясопродуктів.

Таблиця 5

Рівень залежності вітчизняного внутрішнього ринку агропродовольчої продукції від імпорту у 2000–2014 рр., % [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Рік								
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
М'ясо та м'ясопродукти	2,36	17,62	23,50	19,17	15,86	10,43	17,07	13,02	8,65
Молоко та молочні продукти	0,51	1,05	2,37	4,65	2,88	2,74	4,18	5,45	3,73
Яйця*	0,42	0,77	1,00	0,97	0,91	0,37	0,49	0,62	0,91
Зерно та зернові продукти	13,04	2,92	3,16	1,98	2,57	4,06	3,43	3,68	4,23
Картопля	0,17	0,08	0,16	0,24	0,51	0,64	0,36	0,37	0,66
Овочі та баштанні продовольчі культури	0,58	1,77	5,96	3,68	4,73	3,83	2,86	3,19	3,21
Плоди, ягоди та виноград	12,44	49,14	61,44	54,21	51,29	48,36	48,15	45,78	38,06
Цукор	6,80	9,86	4,81	5,27	5,28	2,73	0,58	0,65	0,45
Олія	39,05	41,57	69,16	44,44	46,91	39,84	39,09	49,00	39,75

Визначено, що незважаючи на перевищення пропозиції над попитом стосовно усіх видів продовольства упродовж 2000–2014 рр., збільшення обсягів їхнього споживання практично не відбулося, що пояснюють низькою купівельною спроможністю населення України. Зазначено, що ще одним показником, що характеризує рівень розвитку ефективного функціонування продовольчого ринку та продовольчого комплексу загалом є коефіцієнт, який відображає збалансованість попиту і пропозиції певного виду продовольчого продукту (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка показників збалансованості реального попиту та пропозиції на агропродовольчу продукцію в Україні у 2000–2014 рр., % [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Рік									2014 р. до 2000 р.
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
М'ясо та м'ясопродукти	95,89	99,79	103,72	101,12	100,21	98,76	101,15	99,60	100,71	4,82
Молоко та молочні продукти	116,70	110,38	108,75	112,77	110,51	109,84	111,03	111,25	113,67	- 3,03
Яйця	108,28	116,98	120,83	118,72	117,81	120,09	124,22	123,97	123,97	15,69
Зерно та зернові продукти	340,90	207,08	243,15	147,47	203,91	286,94	141,65	183,92	161,73	- 179,17
Картопля	297,99	304,55	320,47	321,01	316,36	380,65	363,58	360,73	390,47	92,47
Овочі та баштанні культури	123,69	132,56	142,06	138,30	132,79	140,09	141,42	139,63	144,24	20,55
Плоди, ягоди та виноград	140,47	145,64	139,43	135,26	128,48	135,44	130,65	136,96	126,63	-13,84
Цукор	107,02	118,83	83,35	74,58	107,12	145,61	114,10	68,90	128,83	21,81
Олія	105,14	110,81	107,09	100,66	96,88	102,27	99,19	101,29	100,19	- 4,95

На основі проведених автором розрахунків виявлено що, незважаючи на перевищення пропозиції над попитом стосовно усіх видів продовольства, збільшення обсягів їхнього споживання практично не відбувається, або відбувається незначними темпами. Першопричиною такої ситуації є низька купівельна спроможність населення України.

Четвертий розділ дисертаційної роботи “Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу України як умови зміцнення внутрішньої продовольчої безпеки” визначено пріоритетне значення продовольчої безпеки у процесі формування системи національної безпеки країни, проаналізовано соціальний розвиток села як умови досягнення продовольчої безпеки України та досліджено питання світового досвіду державного регулювання розвитку агропродовольчого комплексу та напрямів його застосування в Україні.

У реферованому розділі автором здійснено оцінку стану продовольчої безпеки відповідно до “Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки”, до яких віднесено: добову енергетичну цінність раціону людини; забезпечення раціону людини основними видами продуктів; достатність запасів зерна у державних ресурсах; економічну доступність продуктів та інші.

За результатами здійсненої авторської оцінки продовольчого ринку на основі законодавчо закріпленої методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки зроблені висновки про покращення стану індикаторів продовольчої безпеки (табл. 7).

Таблиця 7

Індикатори та порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки України у 2007–2014 рр. [розраховано автором]

Назва індикатора	Порогове значення**	Фактичне значення					
		2007	2009	2011	2012	2013	2014
Добова калорійність харчування людини, ккал	Не менше 2500	2940	2946	2951	2954	2969	2939
Споживання м'яса і м'ясопродуктів (за рік/особу), кг	Не менше 80	45,7	49,7	51,2	54,4	56,1	54,1
Споживання молока і молочних продуктів (за рік/особу), кг	Не менше 380	224,6	212,4	204,9	214,9	220,9	222,8
Споживання яєць (за рік/особу), шт.	Не менше 290	252	272	310	307	309	310
Споживання риби і рибопродуктів (за рік/особу), кг	Не менше 20	15,3	15,1	13,4	13,6	14,6	11,1
Споживання цукру (за рік/особу), кг	Не менше 38	40,0	37,9	38,5	37,6	37,1	36,3
Споживання олії та інших рослинних жирів (за рік/особу), кг	Не менше 13	14,3	15,4	13,7	13,0	13,3	13,1
Споживання картоплі (за рік/особу), кг	Не менше 124	130,4	133,0	139,3	140,2	135,4	141,0
Споживання овочів та баштанних (за рік/особу), кг	Не менше 161	118,4	137,1	162,8	163,4	163,3	163,2
Споживання фруктів, ягід, горіхів та винограду (за рік/особу), кг	Не менше 90	42,1	45,6	52,6	53,3	56,3	52,3
Споживання хліба і хлібопродуктів (за рік/особу), кг	Не менше 101	115,9	111,7	110,4	109,4	108,4	108,5
Рівень перехідних запасів зерна, % від річного споживання	Не менше 17	6,7	22	23	25	27	27
Індикатор доступності продуктів харчування, %	Не більше 60	53,2	51,8	53,1	52,0	52,0	54,0

** Порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки держави визначено методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженою наказом Мінекономіки України від 2 березня 2007 року № 60.

Зокрема, середньодобова поживність раціону наближається до своєї раціональної норми, питома вага продукції тваринного походження поступово зростає, продукти харчування стали доступнішими, зерно у державних резервах почали зберігати у достатніх кількостях, а імпортозалежність за певними продуктивними групами знизилася. Автором подано перелік негативних змін – це і посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат, і зниження ємності внутрішнього ринку за певними видами продовольства; крім того, надалі зберігається нераціональна структура споживання продуктів харчування українцями з яскраво вираженим недоїданням м'яса, молокопродуктів, риби і рибопродуктів, плодів, ягід та винограду.

У роботі доведено, що державну підтримку розвитку агропродовольчого комплексу України здійснюють за такими напрямками:

1. *Бюджетне фінансування*, яке сьогодні в агропродовольчому секторі економіки України здатне забезпечити не більше 10–20 % загальної потреби. Відтак постійне недофінансування галузі на рівні 80–90 % спричиняє суттєве зниження ефективності використання бюджетних коштів та не сприяє стрімкому підвищенню показників розвитку галузі.

2. *Агрокредитування*. Зазначимо, що потреба у кредитних лініях для агропродовольчих підприємств була і залишається дуже високою. Згідно з експертними оцінками, сільське господарство для нормального функціонування потребує від 10 до 25 млрд грн кредитних коштів.

3. *Цінове регулювання*. Згідно Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” запроваджено цінове регулювання ринку найважливіших видів сільгосппродукції через уведення мінімальних закупівельних цін (на зернові, насіння соняшнику, тваринницьку продукцію тощо). Також цікавими формами державної підтримки, згідно з вищезазначеним Законом, є застосування мінімальних та максимальних інтервенційних цін та механізму товарної та фінансової інтервенцій. Досліджено, що мінімальні та максимальні інтервенційні ціни встановлені на рівні держави і стосуються переважно продукції рослинництва.

4. *Субсидії та дотації на виробництво та придбання ресурсів*. У 2013 р., згідно з Законом України “Про державний бюджет України на 2013 рік”, передбачено 468,0 млн грн дотаційних виплат на розвиток молочного скотарства. Окрім того, протягом цього ж періоду у Державному бюджеті виділено 301,0 млн грн на відшкодуванням вартості будівництва тваринницьких комплексів, закуплених установок індивідуального доїння та племінного поголів'я худоби.

5. *Агрострахування*. Досліджуючи ринок агрострахування в Україні, дисертантом зазначено, що останній перебуває на етапі зародження, а культура страхування сільськогосподарської продукції серед українських фермерів так і не сформувалася. Аграрні підприємства та страхові компанії майже втратили інтерес до аграрного страхування через скасування системи державної підтримки, яка діяла упродовж 2007–2009 рр. Позитивним, на нашу думку, є прийняття Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”, який почав діяти з 1 липня 2012 р. Останній передбачає програму фінансової підтримки, згідно з якою держава компенсує 50 % страхового платежу за страхування сільськогосподарської продукції на випадок її загибелі внаслідок настання певних страхових ризиків.

6. Податкове стимулювання у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), а також спеціального механізму сплати податку на додану вартість (ПДВ).

7. Спеціалізована підтримка за окремими напрямками та програмами. Щодо такої форми державної підтримки, зауважимо, що із червня 2012 р. у рамках бюджетної програми “Державна підтримка галузі тваринництва” запроваджено дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби. Наприклад, відповідно до вищезначеної програми, за теля віком від 3-х до 5-ти місяців сільськогосподарські товаровиробники отримують 250 грн, від півроку до 8-ми місяців – 500 грн, від 9-ти до 11-ти місяців – 750 грн за голову. Загалом на дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби у 2013 р. передбачили спрямування близько 1 млрд грн.

Досліджено світовий досвід та напрями його застосування в Україні, зосереджено увагу на аналізі існуючих механізмів державної підтримки вітчизняного агропродовольчого сектору та сільськогосподарського виробництва. Основні заходи державної підтримки агропромислового виробництва у провідних країнах світу, згруповані за цільовою ознакою, відображено у табл. 8.

Таблиця 8

Порівняльний аналіз світового досвіду державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу у країнах світу [розроблено автором]

№ з/п	Країна	Особливості регулювання
1.	США	Орієнтація на великотоварне виробництво, розвинуте законодавство про продовольчу безпеку. Близько половини субсидій отримують 15 % великих фермерських господарств
2.	Японія	Курс на аграрний протекціонізм. Пропаганда “японського” типу харчування. Експорт капіталу в “агропродовольчі” країни, які розвиваються. Групування різних сфер економіки
3.	Німеччина	Підтримка фермерства в східноєвропейських регіонах країни, підтримка інтеграції. Єдина агропродовольча політика і підтримка з боку ЄС
4.	Велика Британія	Тенденція поєднання агропродовольчого сектору з промисловим капіталом. Розвиток кооперативів. Єдина агропродовольча політика і підтримка з боку ЄС
5.	Франція	Пряме і непряме (на орендних відносинах) здійснення сільськогосподарського виробництва. Розвиток кооперативів та інших групових форм. Єдина агропродовольча політика і підтримка з боку ЄС
6.	Італія	Втручання держави у агропромисловий комплекс щодо розмірів земельних ділянок, режиму сільськогосподарських земель, їхнього поліпшення та перетворення, надання допомоги землевласникам. Єдина агропродовольча політика і підтримка з боку ЄС
7.	Польща	Агропродовольчий комплекс (у тім числі сільське господарство) є індивідуальним, що стимулює держава. Підтримка з боку ЄС
8.	Нова Зеландія	Втручання держави в агропродовольчий комплекс є мінімальним. Значна підтримка наукових досліджень у агропродовольчій сфері. Велику увагу приділяють фермерським об'єднанням
9.	Індія	Державна підтримка рослинництва, а саме експорту пшениці через значне субсидювання

Застосування форм державної підтримки розвитку агропродовольства та сільськогосподарського виробництва в Україні засвідчило, що в Україні варто було б використати практику зарубіжного досвіду конкретних країн світу, а саме:

- Спрямувати вітчизняні бюджетні фінансові ресурси на закупівлю надлишків сільськогосподарської та продовольчої продукції у фермерів з метою утримання закупівельних цін і гарантування дохідності виробників продукції сільського господарства (досвід США).

- Запровадити систему стимулювання експорту українських продуктів харчування шляхом товарного кредитування під гарантії експортно-кредитних агентств, що даватиме змогу імпортерам залучати кошти на тривалий термін. Експортно-кредитні агентства будуть державними установами, що підтримуватимуть експортний потенціал України шляхом надання банкам гарантій за кредитами, які надаватимуть зарубіжним компаніям на купівлю вітчизняних продовольчих товарів. Враховуючи значний експортний потенціал України, який у ВВП країни перевищує 50 %, на наш погляд, доцільно створити вищевказану державну установу для стимулювання експорту вітчизняної продукції, у тому числі продовольчої та агропромислової (досвід США, Японії, Німеччини тощо).

- Створити та реалізувати в Україні спеціальні бюджетні програми щодо агрострахування, які відповідатимуть критеріям “зеленої скриньки”, згідно з додатком 2 Угоди СОТ “Про сільське господарство”. Їхньою метою є активізація участі сільськогосподарських виробників у страхуванні, оскільки наявність страхового полісу свідчатиме про гарантування певного рівня доходів (досвід США, Канади, ЄС, Японії, Австралії, Китаю тощо).

З використанням методики SWOT-аналізу (рис. 5) доведено, що органічне землеробство як превентивний інструмент підтримки продовольчої безпеки держави створює екологічний, соціальний та економічний ефекти від його застосування.

У п'ятому розділі дисертаційної роботи **“Соціально-економічний прогноз перетворення України у конкурентоспроможну продовольчу державу”** дисертантом здійснено прогностичну оцінку нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України; запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках та здійснено соціально-економічний прогноз місця продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України у продуктах харчування.

Важливим показником, що використовують під час прогностичної оцінки експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, є *індекс концентрації експорту продовольства*, або *індекс Хіршмана*. Автор вважає, що концентрація експорту є важливим фактором для країн, що розвиваються (зокрема, для України), та для країн із перехідною економікою саме тому, що останні часто значною мірою залежать від порівняно незначної кількості сировинних товарів, що забезпечують їхні прибутки від експорту. Тому для вимірювання концентрації експорту готових харчових продуктів розраховано індекс Хіршмана для продовольчої групи товарів груп III: “Жири та олії тваринного або рослинного походження” та IV: “Готові харчові продукти”. Такий показник ще прийнято називати рівнем товарної диверсифікації. Розрахункові значення індексу концентрації експорту продовольства подано у табл. 9.

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> - Значна площа необроблених сільськогосподарських угідь; - низький рівень орендної плати; - сприятливі природно-кліматичні умови для ведення органічного землеробства; - задовільний стан екології навколишнього середовища для ведення органічного землеробства; - наявність значної кількості незайнятих сільських жителів, що є передумовою формування дешевої робочої сили; - обізнаність сільських жителів у питаннях ведення землеробства, що є передумовою забезпечення якості робочої сили; - наявний досвід ведення органічного землеробства (вітчизняний та зарубіжний); - наявний попит на екологічну продукцію 	<ul style="list-style-type: none"> - Незадовільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств як потенційних суб'єктів розвитку органічного землеробства; - слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного землеробства; - низький рівень працевіддачі сільських жителів; - низький рівень розвитку мотиваційних чинників; - низька інвестиційна привабливість сільських регіонів і галузі; - низький рівень кредитного рейтингу продовольчого комплексу; - нерозвиненість системи бізнес-планування у сільському господарстві; - наявність фінансово сильних близьких зарубіжних суб'єктів господарювання, що знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції; - нерозвиненість систем менеджменту та маркетингу в агроформуваннях; - низький рівень державної підтримки розвитку сільського господарства; - слабка розвиненість виробничої та соціальної інфраструктури сіл
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> - Диверсифікація виробництва у сільському господарстві; - державна підтримка розвитку органічного землеробства (дотації); - зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої продукції; - зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним продуктам харчування; - зростання інвестиційної привабливості продовольчого комплексу економіки; - вихід на нові закордонні продовольчі ринки; - впровадження нових виробничих технологій та методів управління; - розвиток туризму в регіоні, що збільшить попит на продовольчу продукцію; - розвиток кооперації господарств населення на селі 	<ul style="list-style-type: none"> - Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, швидке зростання виробництв із низькими витратами (неорганічне землеробство); - недостатня поінформованість населення щодо екологічної продукції, що загрожує її недооцінкою та низьким попитом на таку продукцію; - розбіжність пріоритетів розвитку органічного землеробства в органах державної влади, підприємств і населення, що не може забезпечити досягнення спільної кінцевої мети; - наявність сильної конкуренції з боку західних країн-сусідів; - неспроможність сільськогосподарських підприємств здійснювати капіталовкладення з метою ведення органічного землеробства; - неплатоспроможність населення у зв'язку із високими цінами на сертифіковану органічну продовольчу продукцію

Рис. 5. Матриця SWOT-аналізу процесу розвитку органічного землеробства в Україні [розроблено автором]

Таблиця 9

Динаміка індексу концентрації експорту товарів продовольчої групи (індексу Хіршмана) у 2007–2013 рр. [розраховано автором]

Індекс	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Індекс Хіршмана	0,269	0,254	0,281	0,327	0,364	0,377	0,301

Результати розрахунків вищенаведеної таблиці засвідчують, що розраховані індекси концентрації упродовж 2007–2013 рр. мають середні значення, що говорить про нешироку, більшою мірою вузьку структуру експорту вітчизняних продовольчих товарів. Автором зауважено, що індекс Хіршмана прийнято використовувати під час аналізу експортного потенціалу, беручи до уваги товарну структуру експорту товарів продовольчої групи.

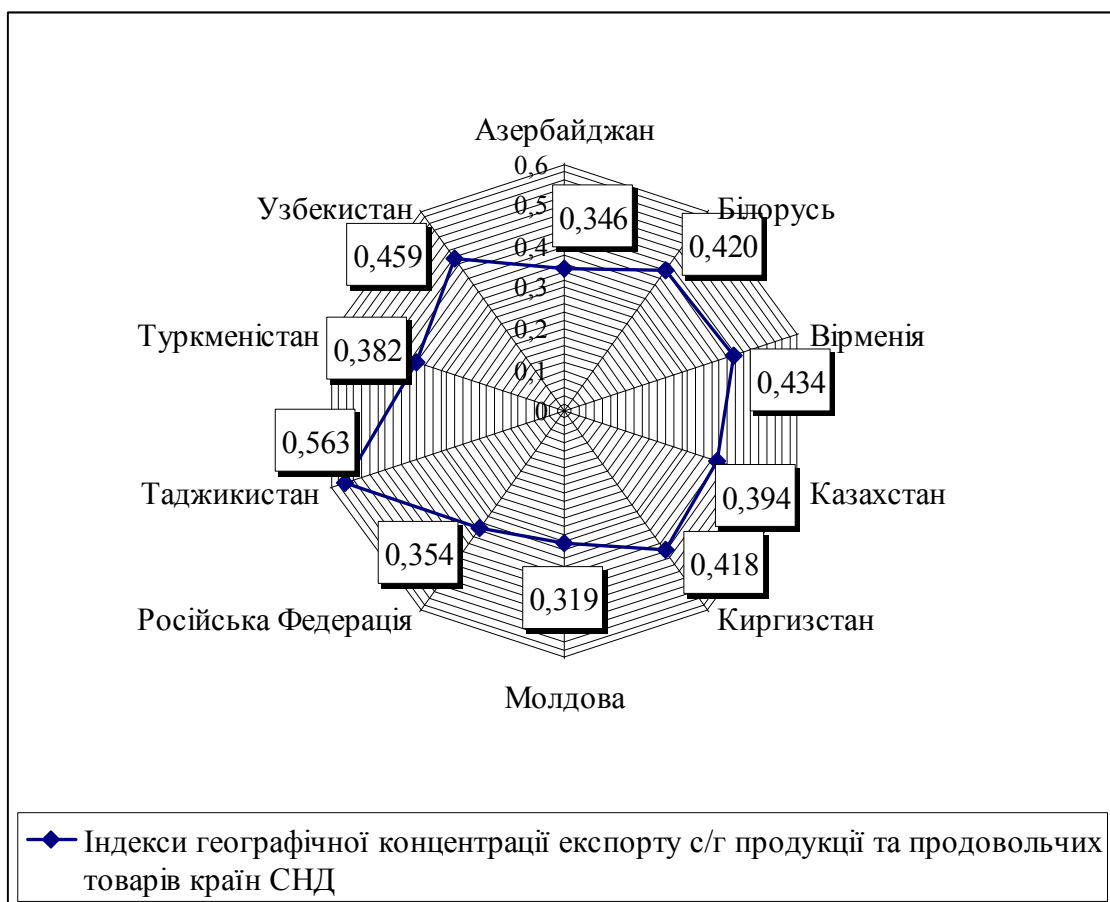


Рис. 6. Індекси географічної концентрації експорту с/г продукції та продовольчих товарів країн СНД у 2013 р. [розраховано автором]

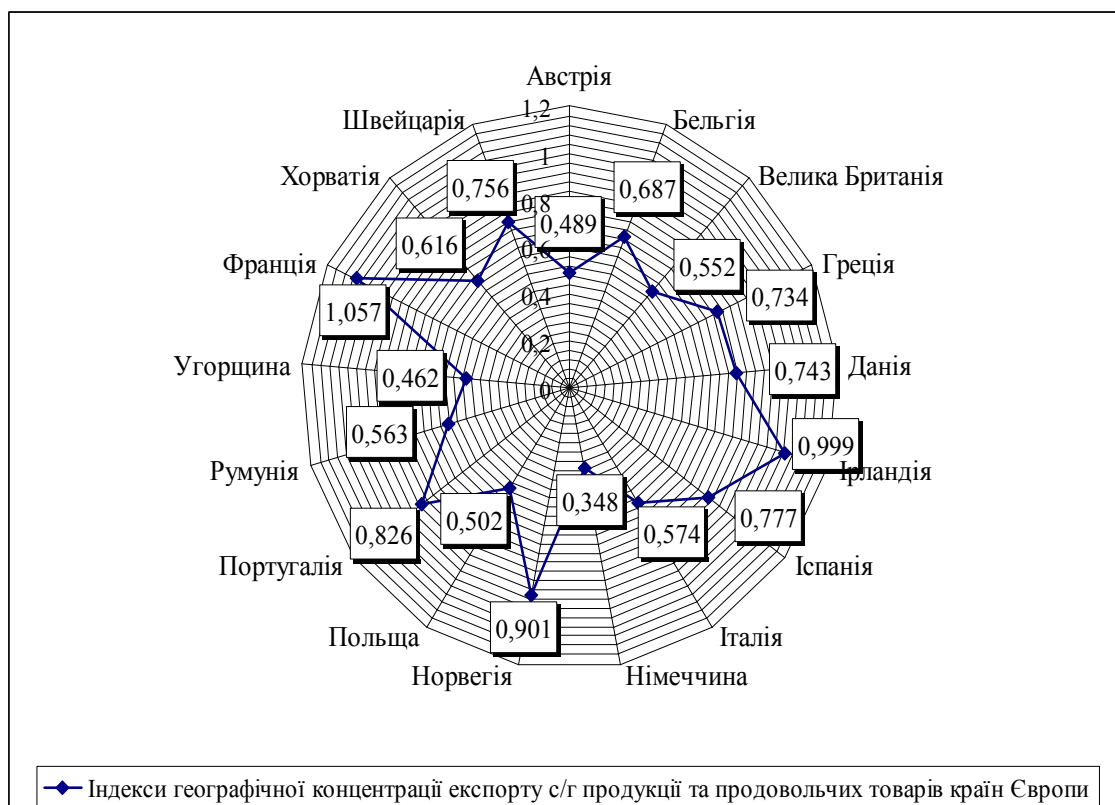


Рис. 7. Індекси географічної концентрації експорту с/г продукції та продовольчих товарів країн Європи у 2013 р. [розраховано автором]

Наступним, не менш важливим показником, що застосовано дисертантом при дослідженні експортного потенціалу продовольчого комплексу є *індекс концентрації експорту Херфіндаля–Хіршмана*, для розрахунку якого використовують географічну структуру експорту продовольчих товарів. Кількісний аналіз індексів географічної концентрації експорту стосовно країн СНД та європейських держав представлено на рис. 6 та 7. Із вищенаведених розрахунків зроблено висновок, що нижчі показники індексів концентрації характеризують країни із розвинутою структурою експорту (широким товарним асортиментом): Молдова (0,319), Азербайджан (0,346), Російська Федерація (0,354), Туркменістан (0,382). Стосовно європейських країн зазначимо держави із нижчими індексами географічної концентрації: Німеччина (0,348), Угорщина (0,462), Австрія (0,489), Польща (0,502) тощо. Найвищі показники індексів географічної концентрації характерні для країн із вузькою структурою їхнього експорту. До країн із такою структурою належать: Узбекистан (0,459) та Таджикистан (0,563) – країни СНД; стосовно європейських держав – це Португалія (0,826), Норвегія (0,901), Ірландія (0,999), Франція (1,057) тощо.

На основі аналізу показників, які характеризують експортний потенціал продовольчого сектору України, автором подано низку рекомендацій щодо нарощування вітчизняного експортного потенціалу (рис. 8), що полягають у впровадженні економічних, організаційних, інформаційних та фінансових заходів:

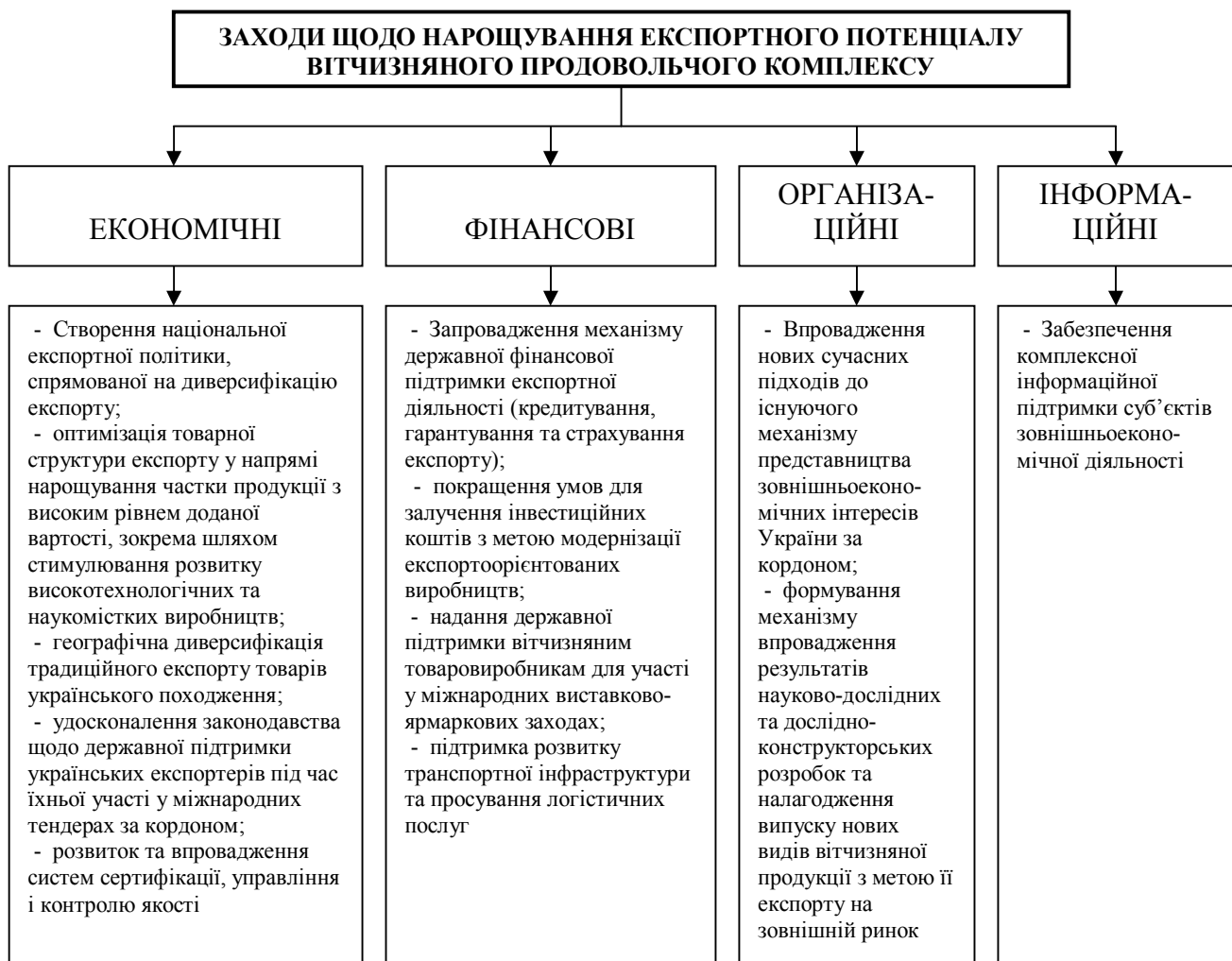


Рис. 8. Заходи щодо нарощування експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу [розроблено автором]

оптимізації товарної структури експорту у напрямі нарощування частки продукції з високим рівнем доданої вартості, зокрема, шляхом стимулювання розвитку високотехнологічних та наукомістких виробництв; географічної диверсифікації традиційного експорту товарів українського походження; запровадженні механізму державної фінансової підтримки експортної діяльності (кредитування, гарантування та страхування експорту) та інші.

Комплексно оцінюючи конкурентоспроможність агропродовольчого сектору, порівняно з іншими галузями економіки України, автором використано методику розрахунку індексу виявленої порівняльної переваги. Під час дослідження питання конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва з'ясовано, що останнє має вищу міжнародну конкурентоспроможність, ніж агропромислове виробництво України загалом. Наведені розрахунки індексів RCA ілюструють (рис. 9), що агропродовольча галузь у 2013 р. займала третє місце за рівнем міжнародної конкурентоспроможності при $RCA = 0,511$, після недорогоцінних металів ($RCA = 0,669$) та деревини ($RCA = 0,586$).

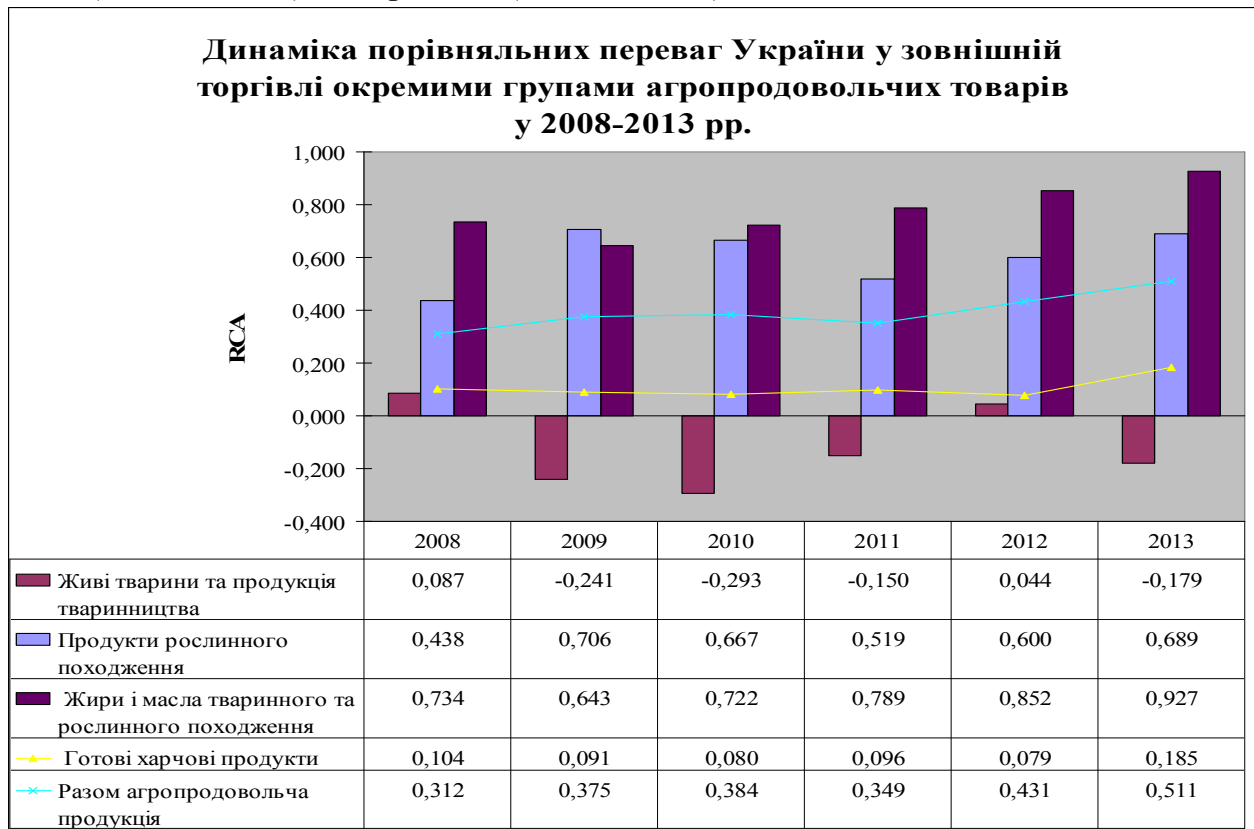


Рис. 9. Динаміка порівняльних переваг України у зовнішній торгівлі окремими групами агропродовольчих товарів у 2008–2013 рр. [розраховано автором]

У реферованому розділі автором здійснено соціально-економічний прогноз місця продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України у продуктах харчування шляхом застосування трендової методики на основі якої визначено рівень самозабезпеченості продовольчими товарами на вітчизняному продовольчому ринку. Рівняння квадратичної залежності тренда за видами виробництва вітчизняної продовольчої продукції та його оцінка та обчислені прогнозні значення обсягів виробництва продовольчої продукції на 2014–2019 рр. наведено у таблиці 10 та 11.

Таблиця 10

Рівняння квадратичної залежності тренда за видами виробництва вітчизняної продовольчої продукції та його оцінка [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Квадратичне рівняння тренда	$\bar{\varepsilon}$, %
М'ясо та м'ясопродукти	$\hat{y}_t = 1515,91 + 99,63t + 0,84t^2$	2,44
Молоко та молочні продукти	$\hat{y}_t = 14067,25 - 869,13t + 67,13t^2$	2,57
Зерно та зернові продукти	$\hat{y}_t = 23683,07 + 6950,91t - 355,98t^2$	14,29
Овочі та баштанні продовольчі культури	$\hat{y}_t = 5271,29 + 1168,86t - 59,14t^2$	3,21
Плоди, ягоди та виноград	$\hat{y}_t = 2118,20 - 113,40t + 25,24t^2$	3,12
Цукор	$\hat{y}_t = 2030,13 - 45,92t + 1,67t^2$	21,67
Олія	$\hat{y}_t = 538,86 + 637,33t - 26,52t^2$	9,11

Таблиця 11

Прогнозні значення обсягів виробництва вітчизняної продовольчої продукції з використанням квадратичного рівняння тренда на 2014–2019 рр. [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та м'ясопродукти	2480,62	2596,21	2713,48	2832,43	2953,06	3075,37
Молоко та молочні продукти	11682,61	12088,95	12629,55	13304,41	14113,53	15056,91
Зерно та зернові продукти	57407,14	57594,50	57069,90	55833,36	53884,86	51224,40
Овочі та баштанні продовольчі культури	11000,43	11045,57	10972,43	10781,00	10471,29	10043,29
Плоди, ягоди та виноград	3142,38	3508,61	3925,34	4392,55	4910,26	5478,45
Цукор	1752,30	1738,16	1727,36	1719,91	1715,80	1715,04
Олія	4126,43	4259,81	4340,14	4367,43	4341,67	4262,86

Аналогічно автором побудовано рівняння квадратичної залежності тренда за видами споживання вітчизняної продовольчої продукції та обчислені прогнозні значення її споживання на 2014–2019 рр. (табл. 12 та 13).

Таблиця 12

Рівняння квадратичної залежності тренда за видами споживання вітчизняної продовольчої продукції та його оцінка [розраховано автором]

Вид продовольчої продукції	Квадратичне рівняння тренда	$\bar{\varepsilon}$, %
М'ясо та м'ясопродукти	$\hat{y}_t = 1349,29 + 329,11t - 23,56t^2$	3,29
Молоко та молочні продукти	$\hat{y}_t = 10542,68 - 333,23t + 31,46t^2$	2,40
Зерно та зернові продукти	$\hat{y}_t = 8255,29 - 446,56t + 30,31t^2$	1,37
Овочі та баштанні продовольчі культури	$\hat{y}_t = 4434,57 + 608,93t - 27,17t^2$	1,98
Плоди, ягоди та виноград	$\hat{y}_t = 1209,25 + 288,08t - 15,42t^2$	1,93
Цукор	$\hat{y}_t = 1834,73 - 8,64t - 1,30t^2$	1,70
Олія	$\hat{y}_t = 396,84 + 125,98t - 13,28t^2$	6,25

**Прогнозні значення обсягів споживання вітчизняної продовольчої
з використанням квадратичного рівняння тренда на 2014–2019 рр.
[розраховано автором]**

Вид продовольчої продукції	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та м'ясопродукти	2402,93	2284,41	2118,76	1906,00	1646,12	1339,12
Молоко та молочні продукти	10092,25	10356,85	10684,37	11074,82	11528,20	12044,51
Зерно та зернові продукти	6691,00	6820,29	7010,19	7260,71	7571,86	7943,62
Овочі та баштанні культури	7714,43	7807,19	7845,62	7829,71	7759,48	7634,91
Плоди, ягоди та виноград	2553,25	2548,42	2512,75	2446,25	2348,92	2220,75
Цукор	1651,41	1618,01	1581,99	1543,38	1502,15	1458,32
Олія	654,21	660,68	667,14	673,61	680,07	686,54

У результаті досліджень щодо прогнозування обсягів виробництва та споживання продовольчої продукції на 2014–2019 рр. доведено правильність використання саме квадратичної залежності тренда. Розраховано середню помилку апроксимації, яка за квадратичної залежності тренда для кожного виду продовольчої продукції є меншою у всіх досліджених випадках за аналогічний показник, розрахований з врахуванням лінійного рівняння тренда.

На основі прогнозних показників обчислено прогнозні значення показників рівня самозабезпеченості видами продовольчої продукції на цей же період (табл. 14).

Таблиця 14

**Динаміка прогнозних значень рівня самозабезпечення населення України
основними видами продовольчої продукції у 2014–2019 рр., %
[розраховано автором]**

Вид продовольчої продукції	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
М'ясо та м'ясопродукти	102,93	113,15	127,59	148,06	178,64	228,12
Молоко та молочні продукти	102,79	105,19	107,11	109,96	111,93	113,15
Зерно та зернові продукти	231,04	213,76	207,81	186,47	181,94	171,38
Овочі та баштанні продовольчі культури	116,88	112,46	108,26	103,47	99,43	93,49
Плоди, ягоди та виноград	98,38	107,68	121,50	132,82	153,74	170,84
Цукор	98,92	101,47	103,07	105,82	106,76	109,70
Олія	584,31	598,56	612,89	607,76	602,95	585,93

Доведено, що найвищий показник з прогнозованих показників рівня самозабезпеченості упродовж 2014–2019 рр. буде досягнуто щодо олії, зерна та зернопродуктів; м'яса та м'ясопродуктів; плодів, ягід та винограду; натомість найнижчий – щодо овочів та баштанних продовольчих культур. Вважаємо, що обґрунтовані прогнози щодо виробництва, споживання та рівня самозабезпеченості продовольчих товарів є вагомими інструментами розвитку вітчизняного продовольчого комплексу.

Прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу у ринковій господарській системі є превентивним інструментом, що дозволить вносити корективи та запобігатиме небажаним станам з урахуванням зміни прогнозних показників, що впливають на його ефективність функціонування. Для цього обґрунтовано та апробовано методику трендового аналізу, в основі якої покладено квадратичну залежність тренда, методику визначення основних індикаторів підтримки продовольчої безпеки держави, індексний аналіз експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, комплексну методику SWOT-аналізу, на основі якої побудовано стратегію розвитку органічного землеробства в Україні.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота присвячена теоретико-методологічним положенням та практичним рекомендаціям нового розв'язання важливої науково-прикладної проблеми соціально-економічного прогнозування розвитку продовольчого комплексу України. Проведене дослідження дало підставу зробити висновки теоретичного, методологічного та науково-прикладного характеру.

1. Авторське тлумачення продовольчого комплексу зведено до того, що останній розглянуто як трьохкомпонентну еколого-соціо-економічну систему через призму дослідження стратегії сталого розвитку, що дозволило розглянути ПК не лише як економічну підсистему взаємозалежних сфер, галузей та виробництв, але й як соціальну складову, в основі чого знаходиться людина як основа суспільного розвитку та екологічна підсистему, що забезпечує умови для виробництва якісної органічної продовольчої продукції.

2. Соціально-економічне прогнозування є важливим елементом організаційно-економічного механізму розвитку продовольчого комплексу, оскільки останнє визначає головні кількісні та якісні параметри розвитку ринку в майбутньому, на основі яких розробляють оптимальні поточні й перспективні плани економічного розвитку та ухвалюють управлінські рішення. Окреслений автором функціонально-структурний підхід механізму розвитку продовольчого комплексу представляє собою систему інтегрованих взаємозв'язків між функціональними елементами продовольчого комплексу – державою із конкретними засобами та важелями впливу, виробниками, споживачами продовольства, суб'єктами ринкової інфраструктури, центрами міжнародної торгівлі, соціально-економічним прогнозуванням і програмуванням та процесами саморегулювання та саморозвитку.

3. Визначено місце соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку продовольчого комплексу. При цьому, зважаючи на поліфункціональну структуру механізму розвитку продовольчого комплексу, автором розроблено схематичне зображення структурного розрізу прогнозів розвитку такого комплексу, до якого зачисляють такі блоки: ресурсний, блок економічних прогнозів, блоки соціальних прогнозів та зовнішньоекономічних прогнозів щодо розвитку продовольчого комплексу загалом. Також визначено їхній взаємовплив і взаємозв'язок.

4. У роботі розглянуто природно-ресурсний потенціал як складову продовольчого комплексу загалом. Продовольчий природно-ресурсний потенціал, як складова частина природно-ресурсного потенціалу, певною мірою є відтворювальною здатністю земельних, водних, лісових та інших видів природних ресурсів та джерел їх утворення виробляти прямо чи опосередковано продукцію

продовольчого комплексу. Досліджуючи причинно-наслідкові взаємозв'язки ресурсів довкілля у процесі виробництва продовольчої продукції, з'ясовано, що саме земельні ресурси є інтегруючим, проте не єдиним видом агропродовольчих ресурсів, який виробляє продовольчу продукцію.

5. Детальний аналіз методології соціально-економічного прогнозування дозволив автору зробити висновки про те, що по-перше, рівень розвитку сучасного продовольчого комплексу залежить від стану його функціонування. По-друге, важливим елементом функціонування продовольчого комплексу є підтримка рівня його продовольчої безпеки, що забезпечується основними її індикаторами. По-третє, його розвиток тісно пов'язаний з ефективним використанням природно-ресурсного потенціалу.

6. Сучасне функціонування продовольчого комплексу та розвиток вітчизняного продовольчого ринку пов'язані з існуванням продовольчої проблеми, алгоритм вирішення якої необхідно розглядати у чотирьох площинах: зростання чисельності населення як чинника підвищення попиту на продовольство; використання і збереження землі як головного природного джерела, що забезпечує потреби людства у продовольстві; тенденції і темпи збільшення виробництва продовольства загалом і на душу населення зокрема; аграрна наука як головний чинник забезпечення зростання продовольчих ресурсів планети. У результаті чого, виконаний аналіз споживання харчових продуктів населенням України на 1 особу за 2014 рр. засвідчив, що з окремих видів продукції не досягнуто обсягів виробництва, які б забезпечили фізіологічні норми харчування населення.

7. За результатами здійсненої авторської оцінки продовольчого ринку на основі законодавчо закріпленої методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки можна зробити висновок, що у досліджуваному періоді 2007–2014 рр. здебільшого стан індикаторів продовольчої безпеки покращився. Зокрема, середньодобова поживність раціону наближається до своєї раціональної норми, питома вага продукції тваринного походження поступово зростає, продукти харчування стали доступнішими, зерно у державних резервах почали зберігати у достатніх кількостях, а імпортозалежність за певними продуктовими групами знизилася. Проте автором подано і перелік негативних змін – це і посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат, і зниження ємності внутрішнього ринку за певними видами продовольства; крім того, надалі зберігається нераціональна структура споживання продуктів харчування українцями з яскраво вираженим недоїданням м'яса, молокопродуктів, риби і рибопродуктів, плодів, ягід та винограду.

8. Досліджуючи світовий досвід та напрями його застосування в Україні, значну увагу зосереджено на аналізі існуючих механізмів державної підтримки вітчизняного агропродовольчого комплексу. З урахуванням цього, під час розгляду світового досвіду розвинених країн та країн, що розвиваються, запропоновано конкретні заходи щодо розбудови зазначених механізмів, зокрема: спрямування вітчизняних бюджетних фінансових ресурсів на закупівлю надлишків сільськогосподарської та продовольчої продукції у фермерів (досвід США); запровадження системи стимулювання експорту українських продуктів харчування шляхом товарного кредитування під гарантії експортно-кредитних агентств (досвід США, Японії, Німеччини).

9. На основі аналізу показників, які характеризують експортний потенціал продовольчого сектору України, подано низку рекомендацій щодо нарощування вітчизняного експортного потенціалу: оптимізація товарної структури експорту у напрямі нарощування частки продукції з високим рівнем доданої вартості; географічна диверсифікація традиційного експорту вітчизняних товарів; впровадження нових сучасних підходів до існуючого механізму представництва зовнішньоекономічних інтересів України за кордоном; запровадження механізму державної фінансової підтримки експортної діяльності та інші.

10. Комплексно оцінюючи конкурентоспроможність агропродовольчого комплексу України, використано методика розрахунку індексу виявленої порівняльної переваги. Під час дослідження питання конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва з'ясовано, що останнє має вищу міжнародну конкурентоспроможність, ніж агропромислове виробництво України загалом. Окрім оцінки міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного агропродовольчого виробництва загалом, виконано дослідження стосовно динаміки міжнародної конкурентоспроможності окремих продовольчих товарів в Україні. Обрано методика розрахунку індексів відносних торговельних переваг щодо окремих сільськогосподарських товарів, що є головними товарами експортної спеціалізації України. Доведено, що найбільш конкурентоспроможною на світовому ринку була соняшникова олія, оскільки її частка в українському експорті у десятки разів перевищувала аналогічну частку у світовому експорті.

11. У контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках запропоновано низку заходів за такими головними напрямками: збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції шляхом розширення товарної структури експорту продовольчих товарів та підтримки продовольчих груп зі зростаючими експортними обсягами; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку агропродовольчої продукції в напрямі зміцнення конкурентоспроможності продовольчого комплексу, що передбачатиме прийняття поданого на розгляд Кабінету Міністрів України проекту постанови “Про порядок державної реєстрації генно-модифікованих організмів”; гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську та агропродовольчу продукцію згідно зі стандартами ЄС; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції тощо.

12. Здійснено соціально-економічний прогноз місця продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України у продуктах харчування шляхом застосування трендової методики для окреслення прогнозних значень обсягів виробництва та споживання продовольчих товарів, на основі яких визначено рівень самозабезпеченості такими товарами на вітчизняному продовольчому ринку. У результаті досліджень доведено правильність використання саме квадратичної залежності тренда. Розраховано середню помилку апроксимації, яка за квадратичної залежності тренда для кожного виду продовольчої продукції є меншою у всіх досліджених випадках за аналогічний показник, розрахований з врахуванням лінійного рівняння тренда.

13. Прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу у ринковій господарській системі є превентивним інструментом, що дасть можливість вносити корективи та запобігатиме небажаним станам з урахуванням зміни прогнозних

показників, що впливають на його ефективність функціонування. Для цього обґрунтовано та апробовано методику трендового аналізу, в основі якої покладено квадратичну залежність тренда, методику визначення основних індикаторів підтримки продовольчої безпеки держави, індексний аналіз експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, комплексну методику SWOT-аналізу, на основі якої побудовано стратегію розвитку органічного землеробства в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, підручники та навчальні посібники

1. *Сенишин О. С.* Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу України : [монографія] / О. С. Сенишин. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. – 472 с. (29,5 друк. арк.).
2. *Сенишин О. С.* Социально-экономическая оценка продовольственного комплекса Украины : [монография] / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко. – Germany : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 130 с. (8,1 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 2–4, вступ; с. 5–41, розділ 1 “Продовольственный комплекс в системе агропромышленного производства Украины”; с. 73–121 розділ 3 “Исследование перспектив развития продовольственного рынка продукции растениеводства” (5,4 друк. арк.)).
3. *Сенишин О. С.* Продовольчий комплекс України як об’єкт теоретико-методологічного аналізу / О. С. Сенишин // Економічні системи : [колективна монографія] / за ред. Г. І. Башнянина. – Т. 4. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 508 с. (31,8 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 407–439, розділ 3.3. “Продовольчий комплекс України як об’єкт теоретико-методологічного аналізу” (2,0 друк. арк.)).
4. *Сенишин О. С.* Розвиток аграрного сектора економіки як передумова зміцнення продовольчої безпеки України / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко // Глобальні та локальні проблеми соціально-економічного розвитку України : [колективна монографія]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 190 с. (11,9 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 164–180, розділ 4. “Розвиток аграрного сектора економіки як передумова зміцнення продовольчої безпеки України” (1,0 друк. арк.)).
5. *Сенишин О. С.* Соціально-економічна оцінка розвитку продовольчого комплексу України як умови зміцнення внутрішньої продовольчої безпеки / О. С. Сенишин // Соціально-економічний розвиток регіону : стан та перспективи : [монографія] / за ред. М. О. Горинь, О. С. Сенишин. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 352 с. (22,0 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 42–78, розділ 2. “Соціально-економічна оцінка розвитку продовольчого комплексу України як умови зміцнення внутрішньої продовольчої безпеки” (2,3 друк. арк.)).
6. *Сенишин О. С.* Економіко-математичний інструментарій підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку регіону / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Соціально-економічний розвиток регіону : стан та перспективи : [монографія] / за ред. М. О. Горинь, О. С. Сенишин. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 352 с. (22,0 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 79–122, розділ 3. “Економіко-математичний інструментарій підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку регіону” (1,3 друк. арк.)).

7. *Сенишин О. С.* Соціальний розвиток українського села як передумова досягнення сталого економічного розвитку країни / О. С. Сенишин // Актуальні проблеми розвитку економіки України : [монографія] / під ред. Р. І. Тринька, Я. С. Піцура. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – 508 с. (31,8 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 204–233, розділ 3., параграф 3.3. “Соціальний розвиток українського села як передумова досягнення сталого економічного розвитку країни” (1,8 друк. арк.)).

8. *Сенишин О. С.* Світовий досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу: методика та перспективи його застосування в Україні / О. С. Сенишин, Л. М. Томаневич // Актуальні проблеми розвитку економіки України : [монографія] / під ред. Р. І. Тринька, Я. С. Піцура. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – 508 с. (31,8 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 117–137, розділ 2., параграф 2.5. “Світовий досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу” (0,6 друк. арк.)).

9. *Сенишин О. С.* Державне регулювання економіки : підручник / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. – 334 с. (20,9 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 223–240, тема 10 “Державне регулювання продовольчого комплексу” (1,1 друк. арк.)).

10. *Сенишин О. С.* Соціально-економічне прогнозування : навч. посібник / В. В. Яцура, М. О. Горинь, О. С. Сенишин. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – 412 с. (25,8 друк. арк.), (*особистий внесок автора* – с. 3–4, вступ; с. 5–130, теми 1–4 (7,9 друк. арк.)).

Статті у іноземних виданнях

11. *Сенишин О.* Теоретичний аналіз дослідження суті прогнозування як інструменту передбачення продовольчих потреб / О. Senyshyn // *Evropský časopis ekonomiky a managementu* : науково-теоретичний журнал. – Czech Republic, 2016. – Volume 1. – Issue 1. – P. 68–71. (0,2 друк. арк.) [Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних *International Scientific Indexing*].

12. *Senyshyn O.* On the problem of study of the meaning of the notion “food production complex” / О. Senyshyn // *Evropský časopis ekonomiky a managementu* : науково-теоретичний журнал. – Czech Republic, 2015. – P. 108–111. (0,2 друк. арк.) [Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних *International Scientific Indexing*].

13. *Сенишин О. С.* Методика оцінки наращивания экспортного потенциала продовольственного комплекса Украины / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко // *European Science Review is an international, Austriya, Viena/ English / Russian language, peer-reviewed journal and is published monthly.* – № 2 (March-April). – Viena : “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. – P. 236–240. (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено розрахунок індексу концентрації експорту Херфіндаля–Хіршмана* (0,1 друк. арк.)).

14. *Сенишин О. С.* Екстраполяційні методи прогнозування як інструмент формування споживчих потреб вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // *International Scientific Journal Euro-American Scientific Cooperation: research articles / Responsible editors: Tonkyh S., Mintz A.* – Hamilton, Canada : Accent Graphics Communications, 2014. – Volume 6. – P. 9–16. (0,4 друк. арк.).

15. *Сенишин О. С.* Продовольственный рынок Украины в системе мирового сельскохозяйственного производства / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // *Социально-гуманитарный Вестник Юга России.* – № 12 (43). – М., 2013. – С. 108–115. (0,4 друк.

арк.; *особистий внесок автора: визначено особливості функціонування вітчизняних продовольчих ринків рослинництва (0,2 друк. арк.)*).

16. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологическая оценка структуры природно-ресурсного потенциала развития продовольственного комплекса / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко // *European Applied Sciences is an international, German / English / Russian language, peer-reviewed journal and is published monthly.* – № 4 (April), 2013. – P. 128–132. (0,2 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено аналіз структури природно-ресурсного потенціалу розвитку вітчизняного продовольчого комплексу (0,1 друк. арк.)*).

17. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологический анализ исследования сущности продовольственной безопасности / О. С. Сенишин // *European Applied Sciences is an international, German / English / Russian language, peer-reviewed journal and is published monthly.* – № 1 (November-December), 2012. – P. 531–534. (0,2 друк. арк.).

Статті у фахових виданнях України

18. *Сенишин О. С.* Амортизаційна політика держави на сучасному етапі розвитку підприємств аграрного сектора / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, Н. С. Чопко // *Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 26. – Частина 2.* – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 193–198. (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: вказано про особливості амортизаційної політики аграрних підприємств (0,1 друк. арк.)*).

19. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологічні основи дослідження суті продовольчої безпеки / О. С. Сенишин // *Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 28.* – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 149–152. (0,2 друк. арк.).

20. *Сенишин О. С.* Використання світового досвіду державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу як напряму забезпечення продовольчої безпеки країни / Я. С. Піщур, О. С. Сенишин // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна : збірник наукових праць / головний редактор М.М. Цимбалюк.* – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2. – С. 131–140. (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано напрями використання досвіду європейських країн державної підтримки розвитку АПК (0,3 друк. арк.)*).

21. *Сенишин О. С.* Теоретичні засади дослідження продовольчого ринку / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // *Науковий вісник Національного гірничого університету : науковий журнал.* – Дніпропетровськ, 2013. – № 2 (42). – С. 164–171. (0,3 друк. арк.; *особистий внесок автора: здійснено теоретичний аналіз поняття “продовольчий ринок” (0,1 друк. арк.)*).

22. *Сенишин О. С.* Соціально-економічне прогнозування як превентивний інструмент зміцнення економічної безпеки / Я. С. Піщур, О. С. Сенишин // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна : збірник наукових праць / головний редактор М.М. Цимбалюк.* – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 1. – С. 95–104. (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено взаємозв'язок соціально-економічного прогнозування з іншими процесами (0,2 друк. арк.)*).

23. *Сенишин О. С.* Методологія соціально-економічного прогнозування як організаційно-управлінської системи / О. С. Сенишин // *Науковий журнал “Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка”.* – Том 18. – Вип. 1. – Одеса : Гельветика, 2013. – С. 198–206. (0,4 друк. арк.).

24. *Сенишин О. С.* Перспективи розвитку молочної галузі України / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // *Науковий журнал “Вісник Одеського національного*

університету. Серія Економіка”. – Том 18. – Вип. 1.– Одеса : Гельветика, 2013. – С. 189–197. (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано виробничу діяльність основних вітчизняних виробників молочної продукції* (0,2 друк. арк.)).

25. *Сенишин О. С.* Сучасний стан та особливості функціонування ринку цукру в Україні / *О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко* // Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 30. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 229–233. (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено перспективи розвитку цукрової галузі України* (0,1 друк. арк.)).

26. *Сенишин О. С.* Методи екстраполяції як інструмент прогнозування розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / *О. С. Сенишин, Д. В. Ванькович* // Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 29. – Частина 2. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 165–173. (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: подано детальну характеристику методу екстраполяції трендів* (0,3 друк. арк.)).

27. *Сенишин О. С.* Дослідження стану продовольчої безпеки у процесі формування національної безпеки України / *О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко* // Науковий журнал “Вісник Одеського національного університету. Економіка”. – Том 18. – Вип. 4. – Одеса : Гельветика, 2013. – С. 109–113. (0,25 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено стан основних індикаторів продовольчої безпеки України* (0,15 друк. арк.)).

28. *Сенишин О. С.* Державна політика у сфері соціально-економічного розвитку українського села / *О. С. Сенишин* // Донецький державний університет управління. Збірник наукових праць / ДонДУУ. – Т. XIV, вип. 288: Управління розвитком фінансово-економічної системи регіону в умовах світових інтеграційних процесів. Серія: Економіка. – Донецьк : Ноулідж, 2013. – С. 398–407. (0,45 друк. арк.).

29. *Сенишин О. С.* Індикатори продовольчої безпеки у процесі формування системи економічної безпеки України / *О. С. Сенишин* // Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 31. – Частина 2. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 265–273. (0,4 друк. арк.).

30. *Сенишин О. С.* Прогностична оцінка нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України / *О. С. Сенишин* // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки” : збірник наукових праць / головний редактор К.С. Шапошников. – Херсон, 2014. – Вип. 5/2014. – Ч. 1. – С. 259–263. (0,2 друк. арк.).

31. *Сенишин О. С.* Продовольчий комплекс у системі агропромислового виробництва України / *Я. С. Піцур, О. С. Сенишин* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна : збірник наукових праць / головний редактор В.В. Середа. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 1. – С. 235–247. (0,65 друк. арк.; *особистий внесок автора: проаналізовано ринки вітчизняної тваринницької продукції* (0,3 друк. арк.)).

32. *Сенишин О. С.* Соціальний розвиток села як умова досягнення продовольчої безпеки України / *О. С. Сенишин* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна : збірник наукових праць / головний редактор В. В. Середа. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 1. – С. 92–102. (0,5 друк. арк.).

33. *Сенишин О. С.* Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках / *О. С. Сенишин* // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки” : збірник наукових

праць / головний редактор К.С. Шапошников. – Вип. 6/2014. – Ч. 2. – Херсон, 2014. – С. 58–60. (0,1 друк. арк.).

34. *Сенишин О. С.* Використання методики трендового аналізу для забезпечення споживчих потреб населення України продовольчими продуктами / О. С. Сенишин // Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 33. – Ч. 1. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 163–173. (0,6 друк. арк.).

35. *Сенишин О. С.* Роль соціально-економічного прогнозування у структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – Випуск № 2/2014. – Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, 2015. – С. 347–351. (0,25 друк. арк.).

36. *Сенишин О. С.* Сутність та структурно-функціональна характеристика продовольчого комплексу України / О. С. Сенишин // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання. – Випуск № 4/2015. – Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, 2015. – С. 250–255. (0,3 друк. арк.).

37. *Сенишин О. С.* Оцінка рівня продовольчої безпеки України як інструменту маркетингового аналізу / О. С. Сенишин, Я. С. Піцур // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна : збірник наукових праць / головний редактор В. В. Серeda. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – Вип. 2. – С. 118–130. (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: здійснено розрахунок індикаторів продовольчої безпеки* (0,25 друк. арк.)).

38. *Сенишин О. С.* Структура природно-ресурсного потенціалу розвитку продовольчого комплексу та оцінка його ефективності / О. С. Сенишин // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання. – Випуск № 9 / 2016. – Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, 2016. – С. 188–192. (0,5 друк. арк.).

Статті у фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

39. *Сенишин О. С.* Продовольча інфраструктура у системі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки : електронне наукове фахове видання. – Житомир : Житомирський державний університет імені І. Франка, 2016. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_22. (0,3 друк. арк.) [Видання включено до наукометричної бази даних Google Академія, Science Index, Index Copernicus International].

40. *Сенишин О. С.* Використання методики індексного аналізу у процесі ціноутворення на ринку вітчизняної продовольчої продукції / Майовець Є. Й., О. С. Сенишин // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки : електронне наукове фахове видання. – Житомир : Житомирський державний університет імені І. Франка, 2016. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_22. (0,35 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано використання конкретних індексів у процесі ціноутворення на ринку продовольства*) [Видання включено до наукометричної бази даних Google Академія, Science Index, Index Copernicus International].

Опубліковані праці апробаційного характеру

41. *Сенишин О. С.* Використання логістичного підходу при реалізації продукції аграрних підприємств / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко // Матеріали VI Міжнародної

науково-практичної конференції “Економічні підсумки 2011 року: досягнення та перспективи”. Львів у 3-х частинах : Львівська економічна фундація, 2011. – Частина III. – 2011. – С. 33–34. (0,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано використання конкретних логістичних методів при реалізації продукції сільського господарства (0,05 друк. арк.)*).

42. *Сенишин О. С.* Теоретичний аналіз структури продовольчого комплексу України / О. С. Сенишин // Матеріали X Міжнародної наукової конференції “Аналіз та прогнозування трансформаційних процесів в економіці сучасного світу”, 6-7 квітня. – Київ, у 2-х частинах : Аналітичний центр “Нова економіка”. – Ч.1, 2012. – С.70–72. (0,15 друк. арк.).

43. *Сенишин О. С.* Світовий досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції “Економічний дисбаланс країни: проблеми та шляхи вирішення”. (м. Львів, 22-23 червня 2012 року). – Львів, у 2-х частинах : “Львівська економічна фундація”. – Ч.1, 2012. – С. 75–76. (0,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: наголошено на використанні практики зарубіжного досвіду конкретних країн світу для підтримки розвитку АПК (0,03 друк. арк.)*).

44. *Сенишин О. С.* Необхідність формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції / О. С. Сенишин // Збірник тез III Міжнародної науково-методичної форум-конференції молодих економістів-кібернетиків “Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід”, 4-5 жовтня 2012 р. [Текст]. – Львів, 2012. – С. 211–213. (0,15 друк. арк.).

45. *Сенишин О. С.* Теоретические основы исследования сути понятия “продовольственная безопасность” / О. С. Сенишин, Н. С. Чопко // Проблемы и перспективы развития экономических наук в XXI веке: Материалы VIII Международной научно-практической конференции, г. Москва, 23-24 ноября 2012 г. – М., 2012. – С. 59–62. (0,2 друк. арк.; *особистий внесок автора: розкрито зміст дефініції “продовольча безпека” (0,1 друк. арк.)*).

46. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологічний аналіз дослідження суті поняття “продовольча безпека” / О. С. Сенишин // Сталий розвиток підприємств, регіонів, країн [Текст] : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 5-7 листопада 2012 року, м. Дніпропетровськ / ред. кол. : В. М. Шаповал [та ін.]. – Д. : Національний гірничий університет, 2012. – Т. 1. – С. 57–58. (0,05 друк. арк.).

47. *Сенишин О. С.* Світовий досвід державного регулювання розвитку агропродовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Збірник тез науково-практичної конференції “Культура управління у системі розвитку економіки України”, 5 березня 2013 р. [Текст]. – Львів : “СПОЛОМ”, 2013. – С. 119–121. (0,1 друк. арк.).

48. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологічна оцінка структури природно-ресурсного потенціалу розвитку продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Інтеграційні фінансово-економічні напрями розвитку України : збірник матеріалів II всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції “Інтеграційні фінансово-економічні напрями розвитку України”, 27 лютого 2013 року. – Львів. : Львівська комерційна академія, 2013. – С. 235–237. (0,1 друк. арк.).

49. *Сенишин О. С.* Теоретичні основи сутності продовольчого ринку / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні : матеріали IX науково-технічної конференції, 15-20 квітня 2013 року / Національний університет “Львівська Політехніка”. – Львів : ЗУКЦ, 2013. – С. 285–288. (0,15 друк. арк.; *особистий внесок*

автора: визначено місце продовольчого ринку у системі агропродовольчого виробництва (0,05 друк. арк.)).

50. Сенишин О. С. Тенденции развития современного молочного рынка в Украине / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Развития экономических наук в XXI веке: теоретические и практические аспекты : Материалы XVIII Международной научно-практической конференции, г. Москва, 28 сентября 2013 г. – М., 2013. – С. 48–50. (0,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: розкрито основні проблеми розвитку вітчизняного молочного ринку* (0,05 друк. арк.)).

51. Сенишин О. С. Оцінка стану продовольчої безпеки в Україні / О. С. Сенишин // Збірник матеріалів Міжвузівської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки”, 12 грудня 2013 р. [Текст]. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – С. 128–130. (0,1 друк. арк.).

52. Сенишин О. С. Место украинского зернового производства в структуре мирового зернового рынка / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Современные концепции экономической теории и практики : новые пути исследований и развития : Материалы XV Международной научно-практической конференции, г. Санкт-Петербург, 16 ноября 2013 г. – СПб., 2013. – С. 37–39. (0,1 друк. арк.; *обґрунтовано стратегічні напрями розвитку зернового ринку України у структурі світового ринку зерна* (0,05 друк. арк.)).

53. Сенишин О. С. Оптовый рынок как важный инструмент эффективного функционирования продовольственного рынка Украины / О. С. Сенишин, Н. О. Дзюбенко // Управлінські інновації: теорія та практика [Текст] : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 вересня - 6 жовтня 2013 року, м. Тернопіль. – Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2013. – С. 42–45. (0,2 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано роль оптового ринку як елементу розвитку вітчизняного продовольчого ринку* (0,1 друк. арк.)).

54. Сенишин О. С. Значення продовольчої безпеки у процесі формування системи національної безпеки країни / О. С. Сенишин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості”, 14-15 лютого 2014 р. [Текст]. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, Видавничий дім “Гельветика”, 2014. – С. 132–135. (0,2 друк. арк.).

55. Сенишин О. С. Розрахунок індикаторів продовольчої безпеки у процесі формування системи економічної безпеки країни / О. С. Сенишин // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні : Збірник тез доповідей X науково-практичної конференції, 31 березня-5 квітня 2014 року / Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій НУ “Львівська Політехніка”. – Львів, 2014. – С. 182–185. (0,2 друк. арк.).

56. Сенишин О. С. Державна політика у сфері соціально-економічного розвитку українського села / О. С. Сенишин // Формування ефективних фінансових механізмів державного управління економікою України: теорія та практика: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: тези доп., 13-14 березня, 2014 р., м. Донецьк. – Донецьк: ДонДУУ, 2014. – С. 266–268. (0,1 друк. арк.).

57. Сенишин О. С. Вітчизняний досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу України / О. С. Сенишин // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем : Збірник тез XIV Міжнародної наукової конференції, 26-27 березня 2014 р. / Відп. за вип. В. В. Рисін; Львівський інститут

банківської справи Національного банку України. [Текст]. – Львів, 2014. – С. 124–126. (0,1 друк. арк.).

58. *Сенишин О. С.* Місце соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Проблеми сучасної економіки : Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 8-9 серпня 2014 року) / Східноукраїнський інститут економіки і управління. – Донецьк : ГО “СІЕУ”, 2014. – С. 35–38. (0,2 друк. арк.).

59. *Сенишин О. С.* Використання методики трендового аналізу для прогнозування обсягів виробництва вітчизняної продовольчої продукції / О. С. Сенишин // Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації : [матеріали міжнар. науково-практичної конференції] (м. Миколаїв, 31 жовтня 2014 р.). – Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 288–291. (0,2 друк. арк.).

60. *Сенишин О. С.* Теоретико-методологічна оцінка структури природно-ресурсного потенціалу розвитку вітчизняного продовольчого комплексу / О. С. Сенишин // Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів : [збірник тез науково-практичної конференції] (м. Львів, 15 травня 2015 р.). – Львів : СПОЛОМ, 2015. – С. 162–165. (0,15 друк. арк.).

61. *Сенишин О. С.* Теоретичний аналіз продовольчої ефективності використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу / О. С. Сенишин // Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації : [матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції] (м. Львів, 12-13 травня 2015 р.). – Львів : Львівський національний аграрний університет, 2015. – С. 132–134. (0,1 друк. арк.).

62. *Сенишин О. С.* Основні шляхи нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України / О. С. Сенишин // Розвиток національної економіки: теорія і практика : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 р.). – Частина 1. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 339–340. (0,05 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Сенишин О. С. Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2017.

Досліджено сутність та структурно-функціональну характеристику продовольчого комплексу, з'ясовано місце соціально-економічного прогнозування у функціональній структурі механізму розвитку вітчизняного продовольчого комплексу. Наголошено, що важливим елементом системи соціально-економічного прогнозування буде розгляд прогнозів та їхнє групування за різними класифікаційними ознаками. В основу цієї класифікації покладено такі критерії, як масштаб прогнозування, час попередження, характер об'єкта прогнозування, функціональна ознака, ступінь визначеності досліджуваних параметрів та інші.

Розглянуто продовольчий комплекс України у системі агропромислового виробництва, здійснено аналіз вітчизняних продовольчих ринків рослинницької та

тваринницької продукції. Також визначено пріоритетне значення продовольчої безпеки у процесі формування системи національної безпеки країни.

З метою підвищення ефективності функціонування вітчизняного продовольчого комплексу здійснено прогностичну оцінку нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України; запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції на світових ринках та здійснено соціально-економічний прогноз місця продовольчого комплексу в забезпеченні споживчих потреб населення України у продуктах харчування.

Ключові слова: прогноз, продовольчий комплекс, соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого комплексу, продовольча безпека, продовольство, продовольча продукція, виробництво та споживання продовольчої продукції, рівень самозабезпечення продукцією продовольства.

АННОТАЦИЯ

Сенышын О. С. Социально-экономическое прогнозирование развития продовольственного комплекса Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2017.

Исследована сущность и структурно-функциональную характеристику продовольственного комплекса, выяснено место социально-экономического прогнозирования в функциональной структуре механизма развития отечественного продовольственного комплекса. Отмечено, что важным элементом системы социально-экономического прогнозирования будет рассмотрение прогнозов и их группировка по различным классификационным признакам. В основу этой классификации положены такие критерии, как масштаб прогнозирования, время предупреждения, характер объекта прогнозирования, функциональный признак, степень определенности исследуемых параметров и другие.

Рассмотрены продовольственный комплекс Украины в системе агропромышленного производства, осуществлен анализ отечественных продовольственных рынков растениеводческой и животноводческой продукции. Также определено приоритетное значение продовольственной безопасности в процессе формирования системы национальной безопасности страны.

С целью повышения эффективности функционирования отечественного продовольственного комплекса осуществлено прогностическую оценку наращивание экспортного потенциала продовольственного комплекса Украины; предложены направления повышения конкурентоспособности отечественной продовольственной продукции на мировых рынках и осуществлен социально-экономический прогноз места продовольственного комплекса в обеспечении потребительских потребностей населения Украины в продуктах питания.

Ключевые слова: прогноз, продовольственный комплекс, социально-экономическое прогнозирование развития продовольственного комплекса, продовольственная безопасность, продовольствие, продовольственная продукция, производство и потребление продовольствия, уровень самообеспечения продукцией продовольствия.

SUMMARY

Senyshyn O. S. Socio-economic forecasting of development of the Ukraine's food production complex. – Manuscript.

Thesis for the Scholarly Degree of Doctor Degree in Economic Sciences. Specialty 08.00.03 – Economics and Management of the National Economy. Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The essence and structure-functional characteristic of food production complex were investigated; found a place of socio-economic forecasting in the functional structure of the state development mechanism of food production complex was founded; structure features of the natural-resource potential of food production complex development were described. It is emphasized that important elements of socio-economic forecasting review forecasts and their grouping according to different classification criteria.

The food production complex of Ukraine in a system of agricultural production was considered, the analysis of state food crop and livestock production markets was made. Also the priority of food safety in the formation process of the national safety was defined, the world experience of state regulation of agroindustrial complex and its application in areas of Ukraine were studied.

To assess of the international competitiveness of state agricultural production was used the method of calculating the index revealed comparative advantage. During the study on the competitiveness of state agricultural production were revealed that the latter had a higher international competitiveness than agroindustrial production of Ukraine in general. In addition to assessment of the international competitiveness of state agricultural production in general, a dynamic research of the international competitiveness of some food products in Ukraine was performed. The method of calculating of a trade preferences indexes for certain agricultural products was chosen, which were the main products of export specialization of Ukraine.

To improve the efficiency of state food production complex the prognostic assessment of export potential increasing of the food production complex of Ukraine were made, main directions of competitiveness increase of state food products on world markets were proposed.

Socio-economic forecast and the place of food production complex in ensuring consumer needs of Ukraine's population in food products were done by applying the methodology of socio-economic forecasting for using of certain methods – extrapolation techniques to define predictive values of production and consumption of food products, on which the level of self-sufficiency these products in the state food market was determined. As a result of studies for prediction of production and consumption of food products to the 2014-2019 years the accuracy of using of quadratic trend dependence was proved. The average approximation error was calculated, which depended on quadratic trend for each type of food products is lower in all the cases investigated by the figure calculated taking into account the trend line equation.

Keywords: forecast, food production complex, socio-economic forecasting of food production complex development, food safety, food, food products, the production and consumption of food products, self-sufficient level of food production.

Підписано до друку 23.03.2017. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. 88.

Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, Львів, вул. Дорошенка, 41